

ऑगस्ट 2004

Rs. 12 /-

चांदोबा

या अंकात
जी-मॅनचं साहस
अनुभवा

साहसी

सूर्यवंशी

तो एक लहानसा देश होता. देशाच्या टोंकाला एक गांव होते. तिथे रंगदेव व सोमदेव हे दोघे भाऊ राहात होते दोघांचे एकमेकांवर फार प्रेम होते व ते एकत्र एकाच घरांत राहात होते. दोघांच्या बायकाही खेळीमेळीने व एकमेकीशी समजूतदारपणे वागत होत्या. त्यामुळे त्या दोघा भावांना कधी त्रास झाला नाही.

एकदा संध्याकाळच्या वेळेला दोघे भाऊ आरामांत बसले होते व इकडच्या तिकडच्या गप्पा मारीत होते. अचानक रंगदेवने सोमदेवास म्हटले, ''आपण ह्या गांवातच राहिलो तर आपली प्रगती कधी होणार नाही. जशी आज परिस्थिती आहे, तशीच कायम राहील. त्यापेक्षां आपण जर आपले शेत विकले, आणि चंद्रहास महाराजांच्या आश्रयाला गेलो, तर कांहीतरी सुधारणा होईल.''

सोमदेवला भावाचा विचार पटला. तो म्हणाला, ''तू अगदी बरोबर बोलतो आहेस. महाराजांना साहसी माणसे आवडतात असं मी ऐकलं आहे. आपल्या दोघांचा स्वभाव धाडसी आहे. ते नक्कीच आपल्याला आश्रय देतील, आणि आपल्या आयुष्याचा कायापालट होईल.''

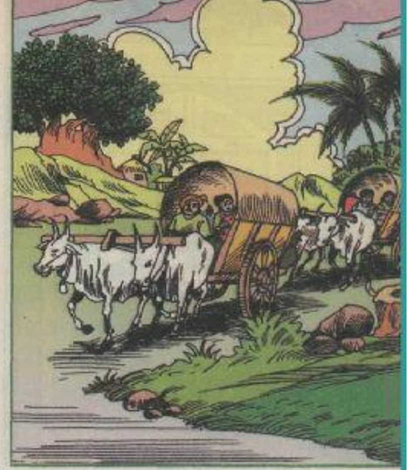
रंगदेवाच्या पत्नीने त्यांची ही चर्चा ऐकली व म्हटले, ''महाराजांकडे जरूर जा. पण जायच्यापूर्वीं आधी कांहीतरी एखादे धाडसी कृत्य करुन दाखवा; म्हणजे महाराज तुमच्यावर खूष होतील. नुसताच ''आम्ही साहसी आहोत'' म्हणून स्वतःचा डंका पिटण्यांत कांही अर्थ नाही.''

तिचा हा स्पष्ट विचार दोघा भावांना पटला. कांही दिवसांपूर्वीं त्यांच्या गांवात वाघ आला होता. जेव्हां लोक गोळा झाले, तेव्हां तो झाडींत पळाला. या दोघांनी त्या वाघाला मारायचे ठरवले.

दुसऱ्याच दिवशी दोघांनी हातांत तलवार व भाला घेऊन अरण्याचा मार्ग धरला. ते जेव्हां अरण्यांत शिरले, तेव्हां थोड्याच अंतरावर त्यांना एका झाडाच्या पाठीमागे तो वाघ एक मेलेली हरिणी खाताना दिसला. त्यांना बघून वाघ गुरगुरत त्यांच्या दिशेला वळला. या दोघांवर तो झेप टाकणार, तितक्यांत एका भावाने वाघाच्या छातीवर भाला फेंकला आणि दुसऱ्याने वाघावर सपकन तलवारीने वार केला. अशा रितीने दोघांनी मिळून त्या वाघाला मारले.

नंतर दोघांनी वाघाला ओढत ओढत गांवात आणले. पाहाता पाहाता लोकांची गर्दी जमली. सर्वांनी त्यांचे कौतुक केले आणि म्हटले, ''याला म्हणतात साहस! तुम्ही दोघेही असामान्य व धाडसी आहात. तुमची कितीही वाखाणणी केली तरी ती अपुरी आहे.''

हे साहसी काम केल्यानंतर दोघांनी आपापली शेतजमीन विकली व आवश्यक ते सामान बरोबर घेऊन ते सपत्नीक राजधानीला गेले. तिथे त्यांनी एका धर्मशाळेंत मुक्काम ठोकला.

तिसऱ्या दिवशी त्यांनी वाघाचे कातडें घेतले आणि ते महाराजांच्या दर्शनासाठी निघाले. त्यांनी त्यावेळीं वीरासारखा पोशाख केला होता. त्यांची कल्पना होती कीं त्यांचा वेष व वाघाचे ते कातडे बघितले, कीं द्वारपाल त्यांना आदराने राजाकडे घेऊन जातील. पण तसं झालं नाही. द्वारपालांनी त्यांना स्वच्छ सांगितलं कीं जोपर्यंत त्यांना बक्षीस मिळत नाही, तोपर्यंत त्या दोघांना कोणत्याही परिस्थितीत आंत जायला मिळणार नाही.

द्वारपालांनी अशी कुणाचीही भीती न बाळगता उघडउघड बक्षिसी मागणें, हे या दोघा भावांना विचित्र वाटले. पण ते तरी काय करूं शकणार? महाराजांचे दर्शन व्हावे यासाठी त्यांनी दोघांनी दोनदोन मोहरा त्या द्वारपालांना दिल्या आणि आंत पाऊल ठेवले.

त्यांचा वीरवेष आणि हातावरचे वाघाचे चामडे पाहून राजा चंद्रहास खूष होण्याऐवजी नाराज झाला. त्यांच्या येण्याचे कारण त्याने विचारले. तेव्हां दोघा भावांनी आपण वाघाला कां व कसे मारले, आणि त्यासाठी कसे धाडस केले, हे सविस्तर सांगितले.

त्यासाठीं त्यांनी आपल्या जिवाशी खेळ खेळून वाघ मारला हे ही सांगितले. पण त्यांच्या कहाणींत राजाला रस नव्हता. त्याने कोरड्या आवाजांत म्हटले, ''तुमच्यासारखे साहसी वीर भरपूर आहेत आपल्या देशांत! सगळ्यांना कांही इथें दरबारांत मला नोकरी देता येत नाही.'' आणि राजाने दोघांना शंभरशंभर मोहरा देऊन निरोप दिला.

आपापले पती निराश होऊन परतलेले पाहून त्यांच्या बायकादेखील निराश झाल्या. दोन दिवसानंतर रंगदेवाची पत्नी म्हणाली, ''कधीकधी आपल्या मनांत जे असतं, ते होत नाही. पण

आता गांवी परत जाणं अशक्य आहे. त्यापेक्षां जास्त मोठा अपमान दुसरा कोणताही असणार नाही. आता महाराजांनी रकम दिली आहे, त्यांतून इथेच कांहीतरी व्यापार आपण सुरुं करुं या."

तिचा सल्ला सर्वांना पटला. त्यांना वाणसामानाची चांगली माहिती होती, म्हणून किराणा मालाचे एक दुकान काढायचे असा त्यांनी ठाम विचार केला. दुसऱ्या दिवसापासून त्यांचा व्यापाराचा प्रयत्न सुरुं झाला. पण त्यांतही त्यांना विशेष यश मिळाले नाही.

तो काळ त्यांना अनुकूल नव्हता. कोणताही व्यापारंधंदा सुरुं करायचा असेल, तर प्रथम नगरपालकाची संमती घ्यायला हवी, हा तिथे नियम होता. म्हणून रंगदेव व सोमदेव हे दोघे भाऊ नगरपालकाच्या घरी गेले. तिथें गेल्यानंतर त्यांना कळले कीं व्यापार करण्याची परवानगी हवी असेल तर दोनशे मोहरा भेट म्हणून द्यायला लागत होत्या.

हे कळल्यानंतर सोमदेव मोठ्या आवेशाने म्हणाला, "भाऊ, बघ बरं, राज्यांत जिथें बघावं तिथें अगोदर भेटबक्षीस म्हणून लांच मागितली जाते. ईमानदारी कांही उरलेलीच नाही. वाटतं कीं महाराजांनी मुद्दामच असल्या लांचखोरांना नियुक्त केलेलं आहे. चल, आपण त्यांनाच जाऊन विचारुं या."

रंगदेवला सोमदेवचा विचार रास्त व खरा वाटला. तो म्हणाला, "व्यापार करायचा कीं नाही, ते नंतर ठरवू या. पण अगोदर तू म्हणतोस तसे महाराजांकडे जाऊन त्यांना भेटूं या."

दोघे जण जेव्हां राजभवनावर पोहोचले, तेव्हां तिथल्या द्वारपालाने सुद्धां त्यांच्याकडे बक्षिसी मागितली. अशा प्रसंगी काय करायचं ते सोमदेवाने अगोदरच ठरवून ठेवलेलं होतं.

त्याने केविलवाण्या सुरांत म्हटलं, "भाऊ, माझ्याजवळ आता फुटकी कवडीदेखील शिल्लक नाही बघा! फक्त ही सोन्याची अंगठी आहे. कृपा करुन मला आणि माझ्या भावाला आंत जाऊं द्या. जर महाराज आमच्यावर खूष झाले आणि त्यांनी आम्हाला कांहीतरी भेटवस्तू दिली, तर ही अंगठी मी तुम्हाला नक्की बक्षीस देईन."

"जर मला नंतर देणार असशील तर ती आत्ताच देऊन टाक कीं!" असं म्हणून द्वारपालांनी त्याची अंगठी जबरदस्तीने काढून घेतली.

ते दोघे आंत गेल्याबरोबर राजा चंद्रहासने त्यांना ओळखले आणि चढ्या स्वरांत विचारलं, "आता पुन्हां कसल्या कामासाठी आला आहात?"

सोमदेवने नम्रपणे सारी हकीकत सांगितली आणि तो पुढे म्हणाला, "महाराज, वाघापेक्षांही जास्त भयंकर आहे हा लांचलुचपतीचा रोग! जर आपल्याला वाटत असेल कीं मी खोटे सांगतोय, तर लगेच त्या द्वारपालांना बोलवावे आणि त्यांची स्वतः तपासणी करावी. त्यांच्याजवळ माझी सोन्याची, निळ्या खड्याची आंगठी मिळेल."

सोमदेवाचे हे स्पष्ट बोलणें ऐकून राजाच्या चेहऱ्यावर आनंदाची छटा पसरली. सोमदेवाकडे प्रसन्नपणे, कौतुकाच्या नजरेने पाहात राजाने म्हटलं, "मला असेच तुझ्यासारखे निर्भय नागरिक हवे आहेत. तू अगदी बरोबर बोललास. हा लांच खाण्याचा रोग वाघापेक्षांही जास्त घातक आहे. मला नुकतंच समजलं कीं जमिनीवरच्या चटईखाली पाणी पसरतं तसा हा रोग पसरतो आहे. पण, किमान चारपांच प्रामाणिक मदतनीस असल्याखेरीज मी याचे समूळ उच्चाटन करुं शकणार नाही. माझ्याजवळ कुणीतरी याबद्दल तक्रार घेऊन येईल आणि या भ्रष्टाचाराबद्दल कांहीतरी ठोस सांगेल, म्हणून मी वाट पाहात होतो. पण यासाठी थांबायची काय गरज? असे मनांत विचार आले आणि परमेश्वराने देवदूता-सारखे तुम्हाला दोघांना माझ्याकडे धाडले आहे."

राजाचे बोलणे ऐकून सोमदेवाला अतिशय आनंद झाला, आणि त्याने पुन्हां वांकून राजाला प्रणाम केला.

दोनतीन क्षणानंतर राजाने सोमदेवाला सांगितलं, "आजपासून तू राज्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांवर लक्ष ठेवायचेस. या विभागाचा प्रमुख म्हणून मी तुझी नेमणूक करतो आहे. कितीही मोठा अधिकारी असेना का, जर तो विश्वासघात करीत असेल, लांचखाऊ असेल, तर त्याला न्यायालयांत आणून हजर करण्याचा अधिकार मी तुला देतो आहे. आता तू खूष आहेस ना?"

नंतर रंगदेवाकडे वळून राजाने सोमदेवाला म्हटलं, "मला वाटतं. तुझा मोठा भाऊ तुझ्यासारखा बडबड्या व अति उत्साही नसावा. पण वाघाला मारताना आणि इथल्या भ्रष्ट अधिकाऱ्यांना पकडून देताना, त्याने तुझ्यासारखेच धाडस दाखवले आहे. मी त्याला नवा नगरपालक म्हणून नेमतो आहे."

अशा रितीने दोन्ही भावांनी राजाच्या दरबारांत उच्च जागा मिळवल्या. त्यांनी अनीती व लांचखोरीचे निर्मूलन करण्यासाठी योग्य ते प्रयत्न केले आणि त्यांत ते यशस्वीही झाले. त्यांच्या या हुशारीमुळे दोघेही राजाचे आवडते अधिकारी बनले.

आपले पंतप्रधान

गेल्या २२ मेला डॉ. मनमोहन सिंग भारताचे १४वे पंतप्रधान बनले.

श्री. नरसिंहराव पंतप्रधान असताना डॉ. मनमोहन सिंग जून १९९१पासून १९९६च्या मेपर्यंत अर्थमंत्री होते. त्यापूर्वी ते रिझर्व्ह बॅंक ऑफ इंडियाचे गव्हर्नर होते, आणि प्लॅनिंग कमिशनचे उपाध्यक्ष होते.

डॉ. मनमोहन सिंग यांचा जन्म २६ सप्टेंबर १९३२ला पश्चिम पंजाब-मधल्या गाह या गांवी झाला. हा भाग आता पाकिस्तानांत आहे. १९४१ साली त्यांचे कुटुंब अमृतसरला येऊन स्थायिक झाले, व सुक्या मेव्याचा व्यापार करीत साधे जीवन जगत होते. असं म्हणतात कीं डॉ. सिंग यांना फी देता येत नव्हती, म्हणून एक वर्ष कॉलेजला जाता आले नाही. त्यांचा सदैव पहिला नंबर असे. त्यांचे वडील गुरुमुखसिंग कोहली यांनी आपल्या मुलाला मोठ्या अभिमानाने सांगितले, "एक दिवस तू या देशाचा पंतप्रधान होशील." होशियारपूरच्या पंजाब विद्यापीठांतून ते अर्थशास्त्राचे पदवीधर झाले आणि शिक्षणासाठी झालेले कर्ज फेडण्यासाठी त्यांनी कॉलेजमधे प्राध्यापकाची नोकरी धरली.

डॉ. मनमोहन सिंग पुढच्या अभ्यासक्रमासाठी इंग्लंडमधे केंब्रिज विद्यापीठांत दाखल झाले. उत्कृष्ट प्रगतीबद्दल त्यांनी अनेक बक्षिसे मिळवली. नंतर त्यांनी डॉक्टरेटसाठी ऑक्सफर्ड विद्यापीठांत प्रवेश घेतला. एक शांत, कष्टाळू विद्यार्थी म्हणून त्यांची गणना होत होती.

ऑक्सफर्ड किंवा केंब्रिजमधे त्यांना प्राध्यापक होता आले असते, पण त्यांनी मायदेशी परत यायचा निर्णय घेतला. चंदीगडला पंजाब विद्यापीठांत ते अर्थशास्त्राचे प्राध्यापक झाले. त्यानंतर दिल्लीच्या जवाहरलाल नेहरु विद्यापीठांत व दिल्ली स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्समधे ते मानद प्राध्यापक झाले. १९७२साली त्यांनी सरकारी सेवेंत प्रवेश केला आणि अर्थमंत्रालयाचे ते प्रमुख सल्लागार बनले.

अर्थमंत्री झाल्यानंतर त्यांनी आर्थिक क्षेत्रांत अनेक बदल घडवून आणले. १९९१जुलैमधे पहिलेच अंदाजपत्रक सादर करताना ते म्हणाले, "भारत ही जगांतली एक महासत्ता लौकरच होणार आहे." पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग देशाला उच्च पातळीवर नेतील, म्हणून सारा देश त्यांच्याकडे आशेने बघतो आहे.

चंदामामाच्या लाखो वाचकांतर्फे त्यांनी त्यांची कारकीर्द दैदीप्यमान होवो ही शुभेच्छा!

अस्वल्या मांत्रिक

9

(हत्तीने अंगरक्षकाचा पाठलाग केला, आणि तो पळतपळत उग्रदंडाजवळ पोंचला. त्यावेळांत दुर्मुख राजा शुद्धीवर आला आणि अरण्यांत पळाला. तिथे एका वनवासी पारध्याने चित्त्यावर बाण चालवला. जखमी चित्ता राजा दुर्मुखबरोबरच फांदीवरुन खाली पडला. त्यानंतर...)

राजा दुर्मुख आणि जखमी चित्ता फांदीवरुन खाली पडले आणि राजा अंगरक्षकावर किंचाळून ओरडला, "अरे, बघता काय? आणखी एक बाण सोडून या चित्त्याला मारा!"

दुर्मुख झाडावरुन पडला तो मधेच दुसऱ्या लहान झाडावर आदळला, आणि तिथून घसरुन जमिनीवर पडला. त्यामुळे त्याला विशेष लागले नाही.

अंगरक्षकाने चित्त्याकडे एकदा रागावून बघितले आणि तो म्हणाला, "महाराज! जखमी असूनदेखील हा चित्ता आपल्यावर हल्ला करण्याच्या बेतांत आहे."

राजा चित्त्यापासून वांचला होता. तो तिथून लांब गेला आणि त्याने अंगरक्षकाकडे भेदक नजरेने बघत म्हटले, "अरे तुझा डोके ठिकाणावर आहे कां? ह्या क्षणीं तलवारीने त्याचे डोके उडव. हा पारधी आपल्या राज्यांतला आहे कां? दिसतोय तर अगदीच बावळट नि मूर्ख!"

तेवढ्यांत त्या चित्त्याने गुरगुरत आपला जबडा उघडून दांत विचकले, आणि एकेक पाऊल टाकत तो दुर्मुखराजाच्या दिशेने वळला. तोपर्यंत हे सर्व निमूटपणे पाहात बसलेल्या

अरण्यवासी पारध्याने किंचित स्मितहास्य करीत म्हटले, "भले मी मूर्ख असेन, पण सोन्याच्या मोहरांची किंमत ठाऊक नसण्याइतका मूर्ख नव्हे! मला पांच मोहरा देणार होतात त्याचे काय झाले? आत्ता मला त्या देत कां नाही?" असं म्हणून त्याने धनुष्यावर बाण चढवला आणि अंगरक्षकाच्या दिशेने नेम धरला आणि त्याला विचारले, "तू यांना महाराज म्हणतोस! तू त्यांची चेष्टा करतो आहेस कीं हे खरेखुरे महाराज आहेत?"

चित्ता राजावर पुन्हां एकदा झेप घेण्याच्या तयारींत होता हे अंगरक्षकाला दिसले. आपली तलवार सर्रकन उपसत त्याने राजाला म्हटले, "महाराज! आपणदेखील म्यानांतून तलवार उपसा आणि चित्त्याशी लढायला तयार व्हा; नाहीतर ह्या जखमी चित्त्याने आपल्या दोघांना एकाच वेळी मारलं तरी त्यांत कांही आश्चर्य वाटायला नको!"

तोपर्यंत त्या पारध्याने अंगरक्षकासमोरच एक बाण सोडून जमिनींत घुसवला आणि भात्यांतून आणखी एक बाण काढून अंगरक्षकाच्या दिशेने नेम धरुन विचारले, "तू माझ्या प्रश्नाचे उत्तर कां दिले नाहीस? आत्ताच माझा बाण तुझा प्राण घेईल!"

दुर्मुखराजाने म्यानांतून तलवार बाहेर उपसली आणि तो चित्त्याच्याजवळ जायच्याऐवजी घाबरून मागे फिरत म्हणाला, "अरे पारध्या! आता बघ तू, मी उदयगिरीचा राजा दुर्मुखच आहे. नशीबाचे फांसे फिरले, म्हणून मी या अरण्यांत हालअपेष्टा सोसतो आहे. तुझा नेम चित्त्याच्या काळजावर लागला नाही. आणखी एक बाण सोड आणि त्याला ठार मार!"

"आपण आधी कां सांगितलं नाहीत? सैनिक सोबत न घेता या अरण्यांत येण्याची आपली फार मोठी चूक झालीय."

असं म्हणून पारध्याने आपला अंगरक्षकाकडे रोखलेला नेम चित्त्याच्या दिशेने वळवला आणि बाण सोडणार तेवढ्यांत चित्त्याने गर्जना करीत राजाकडे उडी घेतली.

चित्त्याच्यामुळे राजा घाबरला आणि मागे वळून सुसाट पळत सुटला. चित्ता त्याचा पाठलाग करुं लागला. तेव्हां तिकडून येणाऱ्या उग्रदंड राक्षसाने राजाला चटकन एका हाताने थांबवले आणि त्याला रागावून तो म्हणाला, "राजा दुर्मुख! भेकड कुठला. चित्त्याला बघून भागुबाईसारखा कुठे पळून जातो आहेस? तू कसला आला आहेस राजा?"

राजा दुर्मुख आपादमस्तक थरथर कांपत

होता. तो कांहीतरी बोलणार तेवढ्यांत तो जखमी चित्ता चपळाईने त्याच्याजवळ आला. उग्रदंडाने चित्त्याला अशी जोरांत लाथ हाणली कीं तो चित्ता खालीच कोसळला.

त्याने झटकन चित्त्याची मान पकडली आणि राजाला म्हटले, "देशावर सत्ता चालवणाऱ्या तुझ्यापेक्षां हा चित्ता जास्ती शूर आहे!"

तोपर्यंत चोरांचा सरदार नागमल्ल, त्याचे दोन सहाय्यक आणि त्यांच्यामागोमाग अस्वल्या वधिक तिथें येऊन पोंचले. दुर्मुखकडे पाहात नागमल्ल म्हणाला, "आता तुम्हीच दुर्जयगुप्त नसून महाराज दुर्मुख असल्याची कबुली दिलीत. म्हणून आम्ही आपल्याला राजधानींत नेऊन सुरक्षितपणें पोंचवतो. मग जे आपल्याला योग्य वाटेल ते इनाम आपण आम्हाला द्यावे."

हे बोलणे ऐकून वधिक ओरडला, "सिरस भैरव!" आणि परशू उंचावीत पुढे म्हणाला, "अरे, तुम्ही सर्वजण कान उघडे ठेवून नीट ऐका! या दुर्मुखराजाचं मस्तक मिळावं म्हणून आमचे गुरु अस्वल्या मांत्रिक वाट पाहात आहेत. त्यांचे मस्तक मी छाटून घेऊन जाईन. तुम्हाला त्यांचं धड राजधानीला घेऊन जाता येईल. आणि त्यासाठी तुम्हाला काय इनाम मिळेल, ते आहे ठाऊक? नीट ऐका! या राजाचे वारस तुमचा शिरच्छेद करतील."

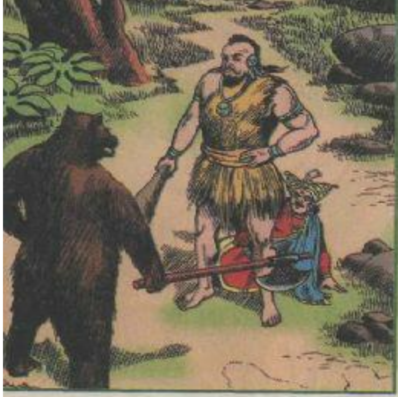
"अरे अस्वल्या वधिका! तू तर अगदी हुशारीचीच गोष्ट बोललास कीं!" उग्रदंडाने म्हटले. त्याच्या हाताच्या पकडींत धडपडत असलेल्या चित्त्याला दूर फेंकून चारी बाजूंना विखुरलेल्या आपल्या लोकांकडे एकवार बघून तो

पुढे म्हणाला, "असहाय्य स्थितींत असलेल्या या दुर्मुख राजाचे शिर कापून नेण्याचा विचार न्यायाला धरुन नाही. तुम्हाला काय वाटतं?"

अस्वल्या वधिकाखेरीज इतर सर्वांनी उग्रदंड राक्षसाच्या म्हणण्याला दुजोरा दिला. त्यावर अस्वल्या वधिकाने दीनवाण्या चेहऱ्याने आपला परशू खाली सरकवला, आणि म्हटले, "तर मग माझं काय होईल? महान शक्तीमान अस्वल्या मांत्रिकाने आपल्या मंत्रबळाने मला, एका माणसाला, अशा अस्वलाच्या रुपांत बदलून टाकलंन, म्हणजे मी या राजाचे शिर छाटून घेऊन जाईन. जर मी त्यांच्या आज्ञेचं पालन केलं नाही आणि रिकाम्या हाती गेलो तर तो माझे प्राण घेतील. नाहीतर जन्मभर मला अस्वलाच्या रुपांतच ठेवतील. बाप रे! मग माझी काय दशा होईल?"

"हे ही ठीक आहे. तर मग याला दुसरा उपाय कोणता आहे?" उग्रदंड राक्षसाने विचारले.

अंगरक्षक थरथर कांपत उग्रदंडासमोर येऊन म्हणाला, "उग्रदंड महाराज! माझी एक सूचना आहे. या राजा दुर्मुखला त्या मांत्रिक महाराजांकडे जिवंतच घेऊन जावे. तेच काय तो निर्णय घेतील."

"ही सूचना चांगली आहे. वधिका, तुला काय वाटतं?" उग्रदंडाने विचारलं.

"हे भयंकर अरण्य ओलांडून या राजाला इथून अस्वल्या मांत्रिकाकडे घेऊन जाणे हे कांही साधंसुधं काम थोडंच आहे? कोणत्याही क्षणीं तो आपल्याला फसवून पळून जाऊं शकतो. याच्याअगोदर त्याने तसा प्रयत्न केलाच होता. पण त्या चित्त्याच्यामुळें हा पुन्हां माझ्या तावडीत सांपडला आहे." असं म्हणून अस्वल्या वधिकाने दुर्मुखच्या दिशेने एक पाऊल पुढे टाकले.

दुर्मुख ओरडून उग्रदंडाच्या मागे जाऊन उभा राहिला आणि कांपऱ्या स्वरांत म्हणाला, "उग्रदंड महाराज, मी आपल्याला शरण आलो आहे. मला वांचवा!"

"तुला मी अभय दिले आहे. तू घाबरुं नकोस!"

या शब्दांबरोबरच उग्रदंड राक्षसाने राजाच्या मस्तकाला स्पर्श केला आणि अस्वल्या वधिकाला म्हटले, "वधिका, मी या राजाला मांत्रिकाकडे घेऊन जाण्याची जबाबदारी घेतो. तू आपल्या वाहनावर, तुटक्या सोंडेच्या हत्तीवर स्वार हो, मी ह्या राजाच्याबरोबर चालत येतो."

"उग्रदंड! तुझा शब्द तू नक्की पाळशील ना? हे बघ, मी आत्ताच जाऊन माझ्या हत्तीला बांधलेल्या दोऱ्या कापून त्याला इथें घेऊन येतो." असं म्हणून वधिक तिथून गेला.

त्याच्यामागून पारधी आपल्या धनुष्यावर बाण चढवीत घाईने पावले टाकीत येऊन म्हणाला, "अरे अस्वल्या वधिका, तू उतावळेपणाने हत्तीच्याजवळ जाऊं नकोस. तुम्ही सारेजण बोलण्यांत गर्क होतात म्हणून तुम्हाला सिंहाची गर्जना आणि हत्तीचा चित्कार ऐकायला आला नसेल. एवढ्या वेळांत सिंहाने हत्तीचे कुंभस्थळ फोडले असेल."

"अरे, असं आहे कां?" असं म्हणून, आता वधिक जास्त गोंधळून गेला होता. तो धावतच हत्तीजवळ गेला. एक सिंह दोऱ्यांत जखडलेल्या हत्तीच्या मस्तकावर आपल्या पंजाने फटकारा मारण्याचा प्रयत्न करीत होता. आणि हत्ती चित्कारत आपल्या तुटक्या सोंडेने सिंहाला पकडण्याचा व आपल्या दोऱ्या तोडण्याचा प्रयत्न करीत होता.

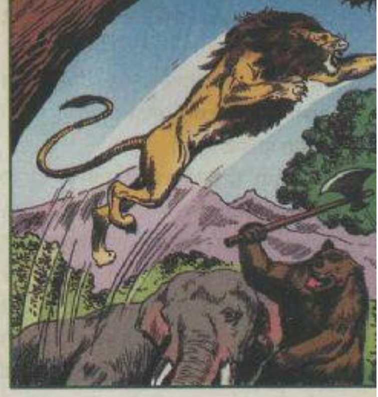
ते पाहून अस्वल्या वधिक चिडलेल्या स्वरांत ओरडला, "ओहो, माझ्यासारख्याच्या वाहनाला तू मारणार आहेस की काय?" आणि आपला परशु उचावून तो सिंहावर चालून गेला.

सिंहाने चिडून गर्जना केली आणि अस्वल्या वधिकावर त्याने उडी घेतली. वधिकाने सिंहाच्या दिशेने आपला परशू फेंकला, पण तो चुकून सिंहाच्या मागच्या पायाला लागला. सिंह खाली पडला पण लागलीच तडफडत उठून उभा राहिला आणि वधिकावर पुन्हां हल्ला करायला सरसावला. तेवढ्यांत त्या वनवासी पारध्याने सिंहाच्या छातीवर नेम धरुन एक बाण सोडला.

बाणाची जखम होताच सिंह एका बाजूला गडगडत खाली पडला. मोठ्याने गरजत त्याने उठायचा प्रयत्न केला, पण तितक्यांत अस्वल्या वधिकाने त्याच्या कंठावर परशुचा वार केला.

त्याचा कंठ अर्धा चिरला गेला होता आणि सिंह अर्धमेला झाला होता. वधिकाने पुन्हां परशु उचलून आणखी एक वार करणार तोंच पारध्याने त्याचा हात पकडून त्याला थांबवले नि म्हटले, "अहो अस्वलमहाशय, हे काय करता आहात? सिंह तर संपलाच आहे. त्याच्यावर पुन्हां वार करुन त्याची कातडी बिघडवूं नका. मला त्याची आयाळ आणि त्याचे चामडे हवे आहे."

अस्वल्या बधिक धापा टाकीत म्हणाला, "भाऊ, किती अचूक नेम आहे रे तुझा! तू जर एकटा जीव सदाशिव असशील, तर माझ्याबरोबर चंद्रशिला नगरांत कां येत नाहीस? मी महाराजांना सांगून तुला माझा सहाय्यक वधिक म्हणून नेमणूक करुन घेईन."

पारध्याने लवून उत्तर दिले, "मी जरुर तुमच्या-बरोबर राजधानीला येईन. जर नोकरीच करायची असेल तर ती तुमच्यासारख्या वीराकडेच करायची आहे मला!"

अस्वल्या वधिक कांहीतरी म्हणणार होता, तोच उग्रदंड इतर लोकांबरोबर तिथे येऊन म्हणाला, "वा, अस्वल्या वधिकाला तर एक फारच चांगला सेवक मिळाला कीं!"

हे कौतुकाचे शब्द ऐकून वधिकाला फार आनंद झाला. आपला परशु उचलून तो म्हणाला, "अरे नागमल्ल! तू आणि तुझे अनुयायी आत्ता जाऊन माझ्या वाहनाच्या दोऱ्या सोडवून द्या."

"महाशय, आपली आज्ञा प्रमाण आहे. पण दोऱ्या सोडवताना तो आमच्यावर हल्ला करुन आम्हाला पायदळी तुडवणार नाही ना, याची जबाबदारी मात्र तुमची आहे!" चोरांच्या सरदाराने म्हटले.

"अरे, माझ्या आज्ञेतले वाहन माझ्या अनुमतीशिवाय इतरांची कधी हानी करेल कां?" असं म्हणून तो हत्तीच्याजवळ पोंचला. त्या चोरांनी हत्तीची बंधने सोडवली आणि वधिक हत्तीच्या पाठीवर बसला.

तुटक्या सोंडेचा हत्ती, आपल्या दोऱ्या सोडवल्या गेल्यावर चित्कारत उठून उभा राहिला. अस्वल्या वधिकाने पारध्याला हाताने खूण करीत जवळ बोलावले आणि आज्ञा केली, "अरे पारध्या, तुला या अरण्यांतले सारे मार्ग चांगलेच माहिती आहेत. तू माझ्या वाहनाच्या मस्तकावर बैस आणि त्याला चंद्रशिला नगराकडे जाण्याचा मार्ग दाखव."

नंतर उग्रदंड राक्षसाकडे वळून वधिकाने म्हटले, "ऐक, दुर्मुखराजाला पळून जाऊं न देता त्याला माझ्या पाठोपाठ घेऊन येण्याची तुझीच जबाबदारी आहे ना?"

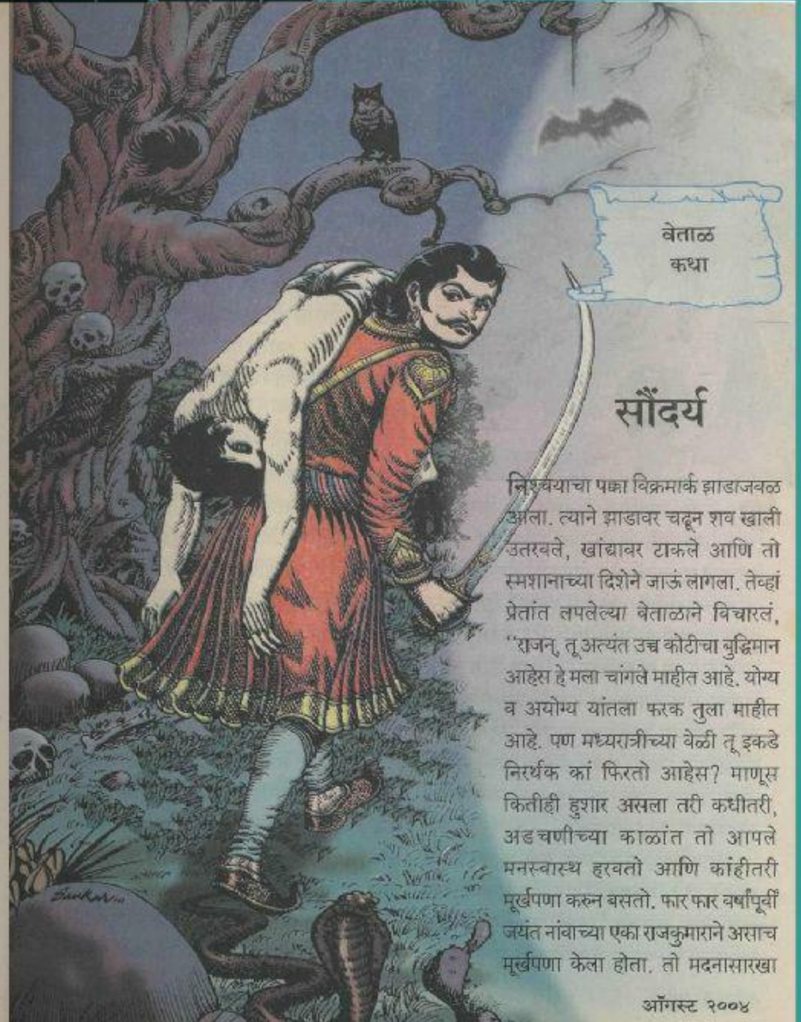
उग्रदंड राक्षसाने होकारार्थी मान हालवीत म्हटले, "हे बघ, अस्वल्या मांत्रिकाकडे माझे एक काम आहे. तू हत्तीवर बसून पुढे जा. आम्ही सारेजण तुझ्यामागून येतो आहोत. ज्यांना आमच्याबरोबर यायचं नसेल. त्यांनी अरण्याचा मार्ग ठरवून दिल्यानंतर ते त्यांच्या मार्गाने जाऊं शकतील."

"वा, वा, तू तर लाखमोलाची गोष्ट सांगितलीस. राजा दुर्मुखखेरीज बाकी साऱ्याजणांना मी या क्षणींच स्वतंत्र करतो आहे. त्यांना हवं तर इथल्या अरण्यांतल्या श्वापदांबरोबर ते आनंदाने राहूं शकतील."

आणि त्यानंतर अस्वल्या वधिक हत्तीवरुन जाऊं लागला. सोंडतुटक्या हत्तीने आता पळायला सुरवात केली. म्हणून बाकी इतर लोक जरा मागे पडले. तेवढ्यांत झाडीच्या मागच्या बाजूने अचानक दोन हत्ती पुढे आले आणि त्यांनी अस्वल्या वधिकाला रोखले.

त्या हत्तींच्यावर जे चार सैनिक स्वार झालेले होते, ते ओरडून म्हणाले, "उदयगिरीच्या महाराजांचा विजय असो." आणि असा जयघोष करीत त्यांनी अस्वल्या वधिकावर बाणांचा वर्षाव सुरुं केला. *(अपूर्ण)*

सौंदर्य

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क झाडाजवळ आला. त्याने झाडावर चढून शव खाली उतरवले, खांद्यावर टाकले आणि तो स्मशानाच्या दिशेने जाऊं लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने विचारलं, "राजन्, तू अत्यंत उच्च कोटीचा बुद्धिमान आहेस हे मला चांगले माहीत आहे. योग्य व अयोग्य यांतला फरक तुला माहीत आहे. पण मध्यरात्रीच्या वेळी तू इकडे निरर्थक कां फिरतो आहेस? माणूस कितीही हुशार असला तरी कधीतरी, अडचणीच्या काळांत तो आपले मनस्वास्थ हरवतो आणि कांहीतरी मूर्खपणा करुन बसतो. फार फार वर्षांपूर्वी जयंत नांवाच्या एका राजकुमाराने असाच मूर्खपणा केला होता. तो मदनासारखा

सुंदर होता. मानसिक संतुलन बिघडल्यामुळें त्याने काय केले ते मी तुला सांगतो.'' आणि वेताळाने जयंताची गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

कांचननगरीचा महाराज रघुवर्मा होता. दोन मुलींच्या पाठीवर त्याच्या पत्नीने एका मुलाला जन्म दिला. तो बालक अत्यंत देखणा होता त्याचे अद्‌भुत सौंदर्य पाहून राजाराणी आश्चर्यचकित झाले. त्यांच्या आनंदाला पारावार राहिला नाही. त्याचे नांव त्यांनी जयंत ठेवले. त्यांचे मोहक सौंदर्य पाहात आणि त्याचे लाडाने पालनपोषण करण्यांत ते गुंग झाले होते.

रुपाबरोबरच जयंताच्या अंगी सद्‌गुणदेखील भरलेले. होते. बाळपण संपून किशोरावस्था सुरुं झाली तेव्हां त्याच्या पित्याने जयंतला आरवली पर्वतराजींत स्थायिक झालेल्या गुरु कृष्णचंद्र यांच्या गुरुकुलांत पाठवले. सर्व विद्यांचे शिक्षणक्रम संपल्यानंतर राजकुमार जयंत राजधानीला परत आला.

तो परत आल्यावर त्याला राज्याभिषेक करायचा व राज्यकारभाराची जबाबदारी त्याच्यावर सोंपवायची असे राजदंपतीने अगोदरच ठरवले होते. परंतु जयंतने याला मान्यता दिली नाही, कारण त्याला आपला देश हिंडून पाहायचा होता. राजाने त्याच्या इच्छेला मान्यता दिली, त्याला एक उत्तम घोडा व इतर आवश्यक ते सामान देऊन राजाने त्याला निरोप दिला.

राजवाड्यांतून बाहेर पडल्यानंतर जयंत देशाच्या पूर्व भागांत असलेल्या पर्वतराजीजवळ पोंचला. त्या पर्वतामधले सर्वांत उंच शिखर होते कांचनगिरी! त्या शिखरावर एक प्राचीन देवीचे मंदिर होते. त्या मंदिरात कात्यायिनीदेवीच्या प्रतिमेची पूजा करण्यासाठी यक्ष, किन्नर, गरुड, गंधर्व व इतर देवी देवता येत असत. जयंतने देखील या मंदिराबद्दल ऐकले होते. म्हणून देवीच्या दर्शनासाठी तो कांचनगिरीच्या शिखरावर आला होता.

शिखराचा भाग अतिशय स्वच्छ व शुद्ध होता. मंदिरासमोरच एक सरोवर होते. त्यांत पांढरी व लाल रंगाची कमळें फुललेली होती. जयंताने त्या सरोवरांत उतरुन स्नान केले आणि नंतर देवीचे दर्शन घेतले.

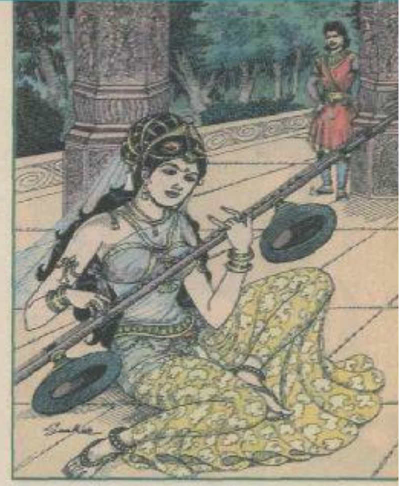
जेव्हां तो परत वळला, तेव्हां मंदिराच्या सभामंडपातून वीणेचा सुमधुर नाद त्याला ऐकूं

आला. त्याने त्या दिशेला वळून पाहिले तर मेघांच्या रंगाचे वस्त्र नेसलेली एक देवकन्या वीणा वाजवीत होती. आश्चर्यचकित डोळ्यांनी तिच्याकडे पाहात जयंत तिच्याजवळ गेला. तिने वीणा खाली ठेवली आणि प्रसन्नपणें हंसून ती म्हणाली, ''मी गंधर्वकन्या चित्रलेखा आहे. आपण कोण आहात ते मला कळेल कां?''

जयंतने मोठ्या आनंदाने तिला आपल्याबद्दल सगळी माहिती दिली व तिच्याशी थोडा वेळ तो बोलला.

त्याचे बोलणे ऐकून चित्रलेखा म्हणाली, ''मला आजपर्यंत कुणीही गंधर्व तरुण आवडला नाही, म्हणून मी अजून लग्न केलेले नाही. आपले सौंदर्य पाहून मी मंत्रमुग्ध झाले आहे. आपण दोघे विवाहबंधनाने एकत्र होऊं या आणि इथें गंधर्वलोकांत सुखाने आयुष्य घालवूं या.''

चित्रलेखेची ही मागणी ऐकून जयंत चकित झाला तो म्हणाला, ''मी माझ्या या देशाचा भावी राजा आहे. सिंहासनावर बसण्यापूर्वी देशाच्या कानाकोंपऱ्यात मला हिंडून यायचे आहे, जनतेच्या सुखदुःखाबद्दल माहिती काढायची आहे. हे माझे सध्याचे लक्ष्य आहे. विवाह करण्याचा माझा आत्तातरी विचार नाही.'' असे म्हणून तो तिथून जाण्यासाठी निघाला. पण त्याला थांबवीत चित्रलेखा त्याला म्हणाली, ''मला वाटतं, माझे बोलणें कांही तुम्हाला आवडले नसावे, हरकत नाही, पण निदान कांही काळ आपल्याबरोबर देशांत भ्रमण करण्याची अनुमती आपण द्यावी.'' तिने विनवून म्हटले.

तिची ही विनंती जयंत अव्हेरुं शकला नाही. त्याने संमती दिली. चित्रलेखा आनंदून गेली नि घोड्यावर बसली.

जयंत चित्रलेखाबरोबर अनेक प्रदेशांतून हिंडत होता. प्रत्येक ठिकाणीं जनतेचे कष्ट, त्यांच्या अडचणी तो जाणून घेत होता व जमेल तशी त्यांना मदत करीत होता. जे जेवण मिळत होते. ते तो आनंदाने स्वीकार करीत होता. जमिनीवर झोपायची वेळ आली तरी न कुरकुरता झोंपत होता. चित्रलेखालाही तसेच करावे लागले. तिलादेखील पृथ्वीतलावरच्या लोकांची जीवन-पद्धती हळूंहळूं समजायला लागली. मानवी जीवनाच्या नवरसांचा अनुभव तिला येऊं लागला.

एके दिवशी चित्रलेखा व जयंत अरण्यांतून प्रवास करीत होते. एका झाडाखाली एक अत्यंत

कुरुप तरुणी बसलेली त्यांना दिसली. ती फारच उदासवाणी दिसत होती जयंतने तिला तिच्या दु:खाचे कारण विचारले. त्या युवतीने उत्तर दिले. "माझे नांव जलजा आहे. मी जन्मत:च अशी कुरुप आहे. रवी नावाच्या एका तरुणाचे माझ्यावर फार प्रेम आहे. तो म्हणतो कीं लग्न केले तर जलजाशीच करेन. पण त्याच्या आईने ह्याला साफ विरोध केला. जर रवीने जलजाशी लग्न केले तर आपण विहिरींत उडी घेऊन आत्महत्या करुं अशी तिने त्याला धमकीही दिली आहे. मला हे सारं कांही आता सहन होत नाही. मी या अरण्यांत मृत्यू मिळावा म्हणून आले होते. पण मला मरण्याचे साहसदेखील होत नाही."

तिची ही कहाणी ऐकून जयंताच्या मनांत तिच्याविषयी दया निर्माण झाली. त्याने चित्रलेखेला म्हटलं, "तू देवकन्या आहेस. हिला सुरूप करण्याची शक्ती तुझ्यामधे आहे कां?"

चित्रलेखाने स्मितहास्य केले व ती जलजानजीक आली. तिने जलजाच्या मस्तकाला तीन वेळां स्पर्श केला. क्षणार्धात जलजाचे एका सुंदर युवतींत रुपांतर झाले. दोघांपाशी कृतज्ञता व्यक्त करुन ती तिथून निघून गेली.

जलजा दिसेनाशी झाल्यावर चित्रलेखाचे अभिनंदन करण्यासाठी जयंत मागे वळला तर त्याला चित्रलेखाचे रूप संपूर्णपणे बदललेले दिसले व ती एखाद्या कुरुप स्त्रीसारखी दिसायला लागली होती. तो कांही वेळ गप्प बसला. आताची चित्रलेखा आणि कांही वेळापूर्वीची चित्रलेखा यांच्यात जमीन अस्मानाचा फरक होता. तो अवाक् होऊन तिच्याकडे बघत राहिला.

कांही क्षणांनंतर जयंतने चित्रलेखाला विचारले, "तू इतका मोठा त्याग कां केलास? आपले सौंदर्य तू जलजाला कां दिलेस?"

चित्रलेखाने लगेच उत्तर दिले, "इतके दिवस मी तुमच्यासोबत राहिले. मला कळलं कीं निस्वार्थी सेवा आपल्याला आनंद देत असते. शिवाय, जलजाकडे दुसरा कोणताही उपाय नव्हता. म्हणून मी तिला माझे सौंदर्य प्राप्त करुन दिले."

तिच्या या उत्तरामुळें जयंत अतिशय खूष झाला. तो तिला म्हणाला, "तू कुरुपिणी नाहीस. तुझ्यांतला मनमोहक निस्वार्थीपणा चमकतो आहे. मी तुझ्याशी विवाह करायचा निर्णय घेतला आहे." आणि त्याने तिचा हात धरला.

दुसऱ्याच क्षणीं चित्रलेखाला तिचे मूळ सौंदर्य प्राप्त झाले.

ही कहाणी सांगितल्यावर वेताळाने आपल्या शंका प्रकट करीत विक्रमार्काला विचारले, "राजन्, जयंत हा निश्चितच एक अत्यंत सुंदर पुरुष होता. त्याचे सौंदर्य पाहून साक्षात गंधर्वकन्या मोहित झाली. तिच्याशी विवाह करण्यास जयंताने नकार दिला. पण पुढे तीच सौंदर्यवती जेव्हां एक कुरुप तरुणी झाली, तेव्हां मात्र जयंत लगेच तिच्याशी विवाह करण्यासाठी तयार झाला.

हे त्याचे वर्तन त्याची मानसिक स्थिती ठीक नसल्याचे सुचवत नाही कां? त्याचा व्यवहार अविचारी व अर्धवट वाटत नाही कां? माझ्या या शंकांचे उत्तर माहित असूनदेखील जर तू मौन पत्करलेस, तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होऊन पडतील.

विक्रमार्कने म्हटले, "जयंताची मानसिक स्थिती उत्तम असल्याचे त्याचे वर्तन आपल्याला सुचवते. त्याला अविचार किंवा भ्रम समजणे ही तुझी चूक आहे. बाह्य शारिरीक सौंदर्याकडे सुरवातीपासूनच जयंत ओढला गेला नव्हता. त्याला उत्तम गुणांची जाण होती. आणि ते जेव्हां त्याला दिसले. तेव्हां त्याने त्याला मान्यता दिली. त्याने चित्रलेखाचा विवाहाचा प्रस्ताव अगोदर नाकारला होता. ती त्याच्यासमवेत राहिली आणि तिला त्याचा परनिष्ठ स्वभाव समजला. त्याची निस्वार्थी सेवा आणि सद्‌गुण पाहून ती त्याच्यावर जास्तच भाळली, आणि तिने त्याच्या पावलावर पाऊल ठेवले. तिने आपले शारिरीक सौंदर्य गमावले, पण त्याग, परोपकार हे गुण कमावले. हे पाहून जयंताला ती जास्त सुंदर व मनमोहक वाटायला लागली. म्हणून त्याने तिचा आनंदाने स्वीकार केला. यामुळें चित्रलेखाला आपले मूळ रूप परत मिळाले. हा त्याग व निरपेक्ष सेवेचा महिमा आहे."

राजाचा मौनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ शवासहित अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

(आधार - कु. करुणा यांची रचना)

सणांचे तीनशे दिवस

श्रीरंगमच्या श्रीरंगनाथस्वामी मंदिराचे हे खास वैशिष्ट्य आहे कीं वर्षांतले तीनशे दिवस इथें कांही ना कांही सण वा उत्सव चाललेला असतो. इथले दुसरे वैशिष्ट्य म्हणजे इथले गोपुर तेरामजली असून २३५ फूट उंचीचे आहे. भारतांतले हे सर्वांत उंच गोपुर आहे. देशांतल्या पांच प्रमुख वैष्णव मंदिरांपैकी हे एक आहे. श्रीरंगम हे बेट त्रिचनापल्लीपासून पंधरा किलोमीटर अंतरावर आहे. या मंदिराच्या प्रांगणात, मुख्य मंदिराखेरीज गणेश, विष्णू, दुर्गा, राम व लक्ष्मण, वटपत्रावरचा बाळकृष्ण, हनुमान, धन्वंतरी यांची व इतर देवतांची स्वतंत्र मंदिरे आहेत. त्यामुळे अनेक उत्सव इथे साजरे होत असतात. डिसेंबरमधे येणारी वैकुंठ एकादशी हा सर्वांत महत्वाचा उत्सव असतो.

आस्था, अब्जावे बालक

११ मे २००० रोजी दिल्लीमधल्या रुग्णाल्यांत पहांटे ५ वाजता जेव्हां आस्था ही बालिका जन्मली, तेव्हां ती भारताचा इतिहास घडवत होती. तिच्या जन्मामुळे भारताची लोकसंख्या एक अब्ज (शंभर कोटी) झाली. विसाव्या शतकाच्या सुरवातीला भारताची लोकसंख्या तेवीस कोटी होती. आणि विसाव्या शतकाच्या अखेरीस जगाची लोकसंख्या सहाशे कोटी किंवा सहा अब्ज होती. जागतिक आरोग्य संघटनेच्या अंदाजाप्रमाणे २०४५ सालापर्यंत भारतदेशाची लोकसंख्या इतर सर्व देशांपेक्षां जास्त असेल.

भुताची मदत

लक्ष्मीपुर गांवात अन्नपूर्णा एक लहानशी खानावळ चालवीत होती. त्या दिवशी मध्य-रात्रीपर्यंत जेवायला येणाऱ्या वाटसरुंना, प्रवाशांना, ती जेवण वाढीत होती. सगळी आवरासावर करुन ती आता जरा विश्रांति घेणार तेवढ्यांत तिथे एक म्हातारा इसम येऊन पोंचला.

अन्नपूर्णाने त्याला विचारलं, "ही कांही यायची वेळ आहे कां? मध्यरात्र झाली तरी लोक कांही मला घटकाभर आराम करुं देत नाहीत. जेवायचं असलं तर सांगा. थोड्याच वेळांत तयार होईल."

त्या म्हाताऱ्याने आपल्या खांद्यावरची झोळी खाली ठेवत म्हटले, "अन्नपूर्णा, ईश्वराच्या कृपेने मी भुकेला नाही कीं तहानेला नाही. फक्त मला बाहेरच्या पडवींत झोपायला जागा दे."

आश्चर्याने अन्नपूर्णेने विचारले, "तहानभूक नसायला तुम्ही कांही योगी आहात कीं काय?"

म्हातारा प्रेमळपणे हंसून म्हणाला, "हो, एक प्रकारे मी योगीच आहे. माझं नाव रामेश. मीदेखील इथलाच राहाणारा होतो. जेव्हां मी तरुण होतो, तेव्हां माझे घर जळाले. त्या आगीत माझे आईवडील, बायको, बहीण, - सगळेजण जळून मेले. मला विरक्ती आली आणि मी गांव सोडून निघून गेलो. तेव्हां तुझी आई सरस्वती ही खानावळ चालवीत होती. तेव्हां तू अगदी छोटी होतीस. तुझं नांव माझ्या चांगलं लक्षांत आहे. मी गांव सोडल्यानंतर तीर्थयात्रेला गेलो. एका योग्याच्या दयाळूपणामुळें मला तहानभूक लागत नाही. मला ज्योतिषाचं ज्ञान आहे. मी कुणाचंही भविष्य सांगू शकतो."

अन्नपूर्णेने उत्सुकतेने विचारलं, "मी तर तुम्हाला एक सामान्य प्रवासी समजले होते. माझं भविष्य तुम्ही सांगाल?" रामेशने डोळे मिटले आणि आश्चर्यचकित नजरेने पाहात असलेल्या अन्नपूर्णेला म्हटले, "अन्नपूर्णा, तू पैसे घेऊन जेवण वाढतेस. तू खरीखुरी अन्नपूर्णा आहेस.

दमलेल्या भागलेल्या प्रवाशांची तू तहानभूक भागवतेस. देव तुझ्यावर फार प्रसन्न आहे. मी आता लौकरच मरणार आहे. माझी इच्छाशक्ती आणि दिव्य दृष्टी मी तुला दान म्हणून देईन, आणि काशीला जाऊन महादेवाच्यासमोर मला मुक्ती मिळेल. उद्या सकाळीं उजाडताच तू गांवाबाहेरच्या वडाच्या झाडाजवळ ये. त्या शक्ती मी तुला तिथें देईन."

सकाळीं दोघेही तलावाच्या कांठी गेले. अन्नपूर्णाने तळ्यांत स्नान केले. रामेशने आपल्या शक्ती तिला देत म्हटले, "अन्नपूर्णा, कोणत्याही परिस्थितीत या योगशक्तींचा उपयोग स्वार्थासाठी करायची नसतो. यांचा जर तू दुरुपयोग केलास तर तुला वेड लागेल, आणि तू गांवोगांव भटकत राहाशील." तिला सावधानतेची सूचना देत रामेश म्हणाला.

ते ऐकून ती सुन्न झाली. तिच्या मनांत विचार आला कीं ज्या शक्तींचा उपयोग करायचा नाही, त्या काय कामाच्या? ती बराच वेळ विचार करीत होती; तोपर्यंत रामेश तिथून निघून गेला आणि बघताबघता दिसेनासा झाला.

अन्नपूर्णाला तो गेल्याचे वाईट वाटले, पण तिचा नाईलाज होता. झाली गोष्ट विसरुन ती पुन्हां आपल्या खानावळीच्या कामांत गुंतली.

गोविंद हा तिचा दत्तक मुलगा होता. त्याच्या लक्षांत आलं कीं अन्नपूर्णाचा पूर्वीचा उत्साह आता कमी झालाय. एक दिवस त्याने याचं काय कारण ते तिला खोदूनखोदून विचारलं. तेव्हां अन्नपूर्णाला मिळालेल्या दिव्यशक्तीबद्दल तिला त्याला सांगावेच लागले. त्यांचा दुरुपयोग केला तर काय संकट येईल, हेही तिने त्याला सांगितले.

गोविंदला हे सारं स्वप्नवत वाटलं. पण तो ते विसरला नाही. दुपारच्या वेळी गोविंद त्या वडाच्या झाडाजवळ गेला. झाडाकडे एकवार नजर टाकून तो आता झाडाखाली सांवलींत बसणार, तितक्यांत झाडावरुन एक विचित्र आकार खाली उतरला. ते भूत आहे हे गोविंदला कळलं. तो भीतीने थरथर कांपायला लागला.

भुताने खुणेने सांगितलं कीं घाबरुं नकोस, आणि पुढे ते गोविंदाला म्हणालं, "ज्या अन्नपूर्णाने तुझे पालनपोषण केले आहे, तिला दिव्यशक्ती देणाऱ्या रामेशचा मी पिता आहे. साऱ्या परिवारासकट मी आगीत जळून मेलो म्हणून मी भूत झालो आहे. तू अन्नपूर्णाच्या मुलासारखा आहेस, म्हणून तिने जर दिव्यदृष्टी वापरुन तुझे भविष्य सांगितले तर तो स्वार्थ होईल, दुरुपयोग होईल. पण अन्नपूर्णेची शक्ती तुझ्या उपयोगाची व्हावी म्हणून मी तुला त्यांत मदत करुं शकेन."

त्याच्या बोलण्याने गोविंदाच्या मनांत उत्साह शिरला. तो म्हणाला, "ते कसं शक्य आहे? माझ्या आईसमान अन्नपूर्णेच्या शक्ती मला कशा शुभ ठरतील?" रामेशच्या बापाचे भूत म्हणाले, "हे बघ, मी तर मेलेलो आहे, म्हणून त्याबद्दल मला जास्त सांगायचे नाही. पण तू माझ्या भविष्याबद्दल तिच्याशी बोलूं शकशील कीं! ते जाणून घे आणि नंतर मी तुला मदत करीन."

गोविंद घरी परत गेला आणि त्याने अन्नपूर्णाला सारी हकीकत सांगितली.

आपल्याला मिळालेल्या शक्तीची परीक्षा घ्यायची वेळ आता आली आहे, हे पाहून अन्नपूर्णाला आनंद वाटला. पण तिने त्या भुताचे भविष्य पाहिले, तेव्हां तिला जरा भीती वाटली. कारण तो भुताच्या योनींतून मुक्त होणार होता. हे असं केलं तर त्यांत स्वार्थ होईल कीं काय, ही तिला काळजी वाटली.

आपली शंका दूर करण्यासाठी ती गोविंदच्या-बरोबर वडाच्या झाडाखाली गेली.

भूत झाडावरुन खाली उतरले, त्याने अन्नपूर्णाला नम्रपणे प्रणाम केला व ते म्हणाले, "तुम्हाला माहीत आहे की मी रामेशचा पिता आहे. आगीत जळालेली रामेशची बहीण, म्हणजे माझी मुलगी गिरीजा होती. ती आता शेजारच्या शिवपुर गांवात माझा धाकटा भाऊ शिवराज याची नात म्हणून

जन्मली आहे. ती आता मोठी झाली आहे. पण ती मुकी आहे. तुमच्या इच्छाशक्तीमुळें ती बोलूं शकेल, तिला वाचा येईल. माझ्या धाकट्या भावाला तुम्ही जाऊन सांगा कीं तुमचा मुलगा गोविंद याच्याशी त्याच्या नातीचे लग्न व्हावे अशी तुमची प्रबळ इच्छा आहे. शिवराज श्रीमंत आहे, तेव्हां तो मुलीला भरपूर पैसाअडका देईल. तुमचा मुलगा श्रीमंत होईल. आणि मलाही त्या पिशाचयोनींतून मुक्ती मिळेल. त्यांत कोणताही स्वार्थ नाही, उलट सारे पुण्यच आहे.'' असं म्हणून भुताने पुन्हां एकदा अन्नपूर्णाला प्रणाम केला व ते झाडावर जाऊन बसले.

अन्नपूर्णाने भुताचे बोलणें लक्षपूर्वक ऐकले, नि तिच्या साऱ्या शंकाकुशंका दूर झाल्या. गोविंदला घेऊन ती शिवपुरला गेली, आणि आपल्या दैवी शक्तीच्या प्रभावाने तिने शिवराजच्या नातीला बोलती केली. आता ती मुकी राहिली नव्हती.

अन्नपूर्णाकडून सारी परिस्थिती कळल्यानंतर शिवराजने आपल्या एकुलत्या एक नातीचे लग्न गोविंदशी करुन दिले. लग्नाच्या वेळीच वरदक्षिणा म्हणून त्याला एक शेतमळाही दिला.

अन्नपूर्णाच्या दिव्य शक्तिबद्दल आसपासच्या गांवात माहिती फैलावली.

ओळीने धनिक, व्यापारी, वगैरे आपापले भविष्य जाणून घेण्यासाठी तिच्याकडे यायला लागले. तिच्या योगशक्तीच्या बळाने ती त्यांचे भविष्य सांगत होती. त्यासाठी मोबदला मागणे हा स्वार्थ ठरला असता, म्हणून ती कांहीही पैसे मागत नव्हती.

पण प्रजेच्या उपयोगासाठी येणारी रुग्णालयें व शाळा यांच्यावर त्यांच्याकडून पैसे देववत होती.

अशा तऱ्हेने, खानावळ चालवणारी अन्नपूर्णा, योगशक्तीची अन्नपूर्णा, म्हणून ओळखली जाऊं लागली. तिचा गांवात मान वाढला, तिच्या आज्ञेनुसार लोक समाजकल्याणाची कामें करायला लागले. ती बरीच वर्षे जगली आणि तिने लोकांचे जीवन व विचार सुधारले.

लोकप्रिय टपाल तिकीटे

गेल्यावर्षों २००२ साली काढलेल्या तिकीटांविषयी टपाल-खात्याने एक चांचणी घेतली. त्यांत रिलायन्स उद्योसमूहाचे संस्थापक, कै. धिरुभाई अंबानी यांच्या स्मृतीप्रीत्यर्थ काढलेले तिकीट सर्वांत अधिक लोकप्रिय ठरले. दुसऱ्या क्रमांकावर कथकली नृत्यावरचे तिकीट होते. भारत-जपान मैत्रीच्या संदर्भात हे तिकीट प्रसिद्ध झाले होते. जपानी नृत्यनाट्य काबुकी हे कथकलीशी साम्य दाखवते. भारतीय सेनेने एव्हरेस्ट शिखरावर पाय ठेवला त्याप्रीत्यर्थ काढलेले तिकीट हे तिसऱ्या क्रमाकांवर आले.

वयाची अट नाही

किमानी ओंगांगा मरुगे हा केनियामधल्या एकडोरे इथल्या प्राथमिक शाळेंतल्या पहिल्या इयत्तेंतला विद्यार्थी आहे. तुम्ही विचाराल कीं ''मग त्यांत काय विशेष?'' किमानी ८४ वर्षांचा आहे आणि काठीच्या आधाराने तो शाळेंत जातो. त्याचे वर्गमित्र सहा नि सात वर्षांचे आहेत. केनियाच्या स्वातंत्र्यलढ्याचा सैनिक म्हणून किमानीला निवृत्तीवेतन मिळते. त्याला पैसे मोजतादेखील येत नव्हते. बायबल वाचता येईना म्हणून त्याला वाईट वाटत असे. २००२ साली केनियामधे प्राथमिक शालेय शिक्षण मोफत झाले. म्हणून त्याने आयुष्यांत प्रथमच शाळेंत प्रवेश घेतला. त्याला बत्तीस नातवंडे आहेत, त्यापैकीं दोन त्याच शाळेंत आहेत. पण ती वरच्या वर्गात

आसामची लोककथा

राक्षसाची फजिती

शहरापासून दूर असलेल्या एका लहानशा खेड्यांत दोघे मित्र राहात होते. त्यांची मैत्री विचित्र परिस्थितींत झाली होती. मोईत्र जन्मांध होता आणि फुकन जन्मत:च पांगळा होता. जवळच्या एका वडाच्या झाडाखाली ते नेहमी भेटत आणि भरपूर वेळ गप्पा मारीत.

ते 'बिहू' उत्सवाचे दिवस होते आणि सारे गांवकरी त्या उत्सवांत सामील होत होते. दुर्दैवाने, मोईत्र आणि फुकन त्या उत्सवाची गंमत पाहूं शकत नव्हते. पण त्यांनी त्यांतून एक मार्ग शोधला. मोईत्र फुकनला आपल्या खांद्यावर बसवून नेणार होता. मोईत्र तगडा होता आणि त्याचे पायही चांगले बळकट होते. फुकन उंच नि बारका होता, तेव्हां मोईत्रला त्याला खांद्यावर उचलून घेणे सहज शक्य झाले.

त्या उत्सवी जत्रेंत जाऊन ते हिंडले. फुकन साऱ्या दृश्यांचे छान वर्णन मोईत्रला सांगत होता, आणि त्यांनी आनंदाने उत्सवाची मजा अनुभवली. मोईत्र चालून दमला की ते त्यांच्या ठरलेल्या वडाच्या झाडाखाली विश्रांति घेत होते.

झाडाखाली बसलेले असताना एके दिवशी मोईत्र म्हणाला, "अरे मित्रा, आपण या खेड्यांत किती दिवस असे नुसते रिकामटेकडेपणाने काढायचे? आपण कुठेतरी दुसरीकडे जाऊं या आणि कांहीतरी करुं या."

फुकन जरा चांचरत म्हणाला, "मी तुझ्या खांद्यावर बसून इथें या गांवात हिंडणे ठीक आहे. पण शहरांत गेलो तर खूपच चालायला लागेल कीं रे!"

"त्याची नको काळजी करुंस. मी दमलो कीं आपण थांबून जरा विसावा घेऊं. तू मार्ग दाखवला नाहीस तर मला कुठेही जाता येणार नाही."

दुसऱ्याच दिवशी दोघे मित्र जवळच्या देवळांत गेले, त्यांनी मनोभावे प्रार्थना केली आणि मोठ्या धीराने या अनोळखी प्रवासाला सुरवात केली. वाटेंत दिसणाऱ्या प्रत्येक गोष्टीचे फुकन अगदी बारीकसारीक तपशीलासह वर्णन करीत

होता. ते ऐकताना मोईत्रला चालण्याचे श्रम जाणवले नाही, व खांद्यावरचे ओझेही जड वाटले नाही.

वाटेंत फुकनला एका झाडाखाली एक लहानशी डफली दिसली. कुणीतरी ती तिथे टाकली असावी मोईत्रला वाटले कीं ती बरोबर न्यावी. त्यांनी ती घेतली.

जरा पुढे गेल्यानंतर त्यांना एक विहीर दिसली. त्यांनी पाणी काढले, आणि आपली तहान भागवली. तिथेच एक दोरी पडली होती. फुकनने दोरीला डफली बांधली आणि खांद्यावर अडकवली. पुढे जाताजाता त्यांना एक तळे दिसले. तळ्याच्याभोवती मोठी उंच झाडे होती. हिरव्यागार गवतावर त्यांनी जरा आराम करायचे ठरवले.

फुकनला एक कासव हळूंहळूं त्यांच्याकडे येताना दिसले. त्याने मोईत्राला विचारले, "आपण हे बरोबर घेऊन जायचं, कीं इथेंच त्याला सोडून देऊं या?"

"पण त्याचा आपल्याला काय उपयोग?" मोईत्राने विचारले.

"होईल कांहीतरी उपयोग. ते आपल्याकडे येतंय. त्याला आपली मदत हवी असेल." फुकन म्हणाला. मोईत्राला कल्पना पटली. त्याने दोरीच्या दुसऱ्या टोंकाला कासव बांधले आणि दोरी खांद्याला अडकवली. त्यांचा प्रवास पुढे चालूं झाला. जेव्हां ते अरण्याजवळ पोचले, तेव्हां अंधार पडायला लागला होता. मोईत्र आता दमला होता. "आपण रात्री राहायला कुठेतरी जागा शोधायला हवी." त्याने खांद्यावर बसलेल्या फुकनला म्हटले. "मला दूरवर एक मोठे घर दिसते आहे. चल मित्रा, आपण तिथेच जाऊं या."

ते तिथे पोंचले तेव्हां बाहेर कुणीच नव्हतं. म्हणून ते घरांत शिरले एका खोलींतून घोरण्याचा जोरदार आवाज येत होता. एक कुरूप राक्षस तिथे गाढ झोंपला होता. या दोघा मित्रांना जरा भीतीच वाटली. पण एव्हाना रात्र झाली होती आणि अंधारात दुसरा आसरा शोधणे कठीण झाले असते. फुकनला दिसलं कीं राक्षसाच्या खोलीला बाहेरुन कडी घालता आली असती. कांहीही

आवाज न करता त्याने ती कडी घातली. ते दुसऱ्या खोलींत गेले, आणि त्यांनी त्या खोलीला आंतून कडी लावली. त्या खोलींत बरेच खाद्यपदार्थ होते. त्यांनी त्यांतले घेऊन पोटभर खाल्ले आणि ते दोघेही जरा वेळ पडून राहिले. अधूनमधून फुकन उठून खिडकींत डोकावून पाहात, दुसऱ्या खोलींत कांही हालचाल होतेय कां, त्याचा अंदाज घेत होता.

एकाएकी कासवाने हालचाल केली आणि ती डफली खाली पडली. तेवढ्या आवाजाने तो राक्षस

जागा झाला. त्याच्या खोलीला बाहेरुन कडी घातलेली पाहून तो चकितच झाला. "माझ्या घरांत शिरुन हा आगाऊपणा करण्याचे कुणाचे धाडस असेल?" तो दार ठोठावूं लागला. "दार उघडा आधी!" तो ओरडला आणि दारावर थापा मारु लागला.

थोडा वेळ दुसऱ्या खोलींतून कांहीच आवाज येईना. तेव्हां मोईत्रने फुकनच्या कानांत सांगितले, "त्याच्या आवाजापेक्षां मोठा आवाज काढून आपण त्याला उत्तर दिले पाहिजे." फुकनने ती डफली घेतली आणि जोरजोराने वाजवली. त्याचा आवाज राक्षसांच्या आवाजापेक्षां आणि दारावरच्या थापांपेक्षां मोठा होत होता. राक्षस चमकला. "माझ्यापेक्षां जास्त ताकदवान राक्षस दुसऱ्या खोलींत आलेला दिसतोय कीं काय? कोण आहेस रे तू?" राक्षसाने पुकारले.

मोईत्राचा आवाज भसाडा होता. त्याने उत्तर दिले, "आधी तू कोण आहेस ते सांग!"

"मी एक राक्षस आहे." राक्षसाने सांगितले.

"मग मी तर राक्षसांचा राजा आहे." मोईत्राने जमेल तितका मोठा आवाज काढून ओरडून सांगितले.

"उगीच बढाया मारुं नकोस. तू राक्षसांचा राजा आहेस याला पुरावा काय आहे?" राक्षसाने आव्हान दिले.

"आधी तुझा पुरावा तर दाखव, कीं तू मोठा राक्षस आहेस!"

राक्षसाने आपला एक केंस उपटला आणि खिडकींतून या खोलींत फेंकला. तो जमिनीवर पडला तेव्हां धाडकन आवाज झाला. "हा जर माझ्या डोक्यावरच्या केसाचा आवाज आहे, तर मी किती ताकदवान आहे, ते तुला कळलं असेलच."

मोईत्राने फुकनला आपल्या खांद्यावर उभा राहून ती दोरी त्या खोलींत टाकायला सांगितली. त्यानंतर मोईत्र पुन्हां ओरडला, "हा बघ माझा केंस! पाहा किती जाड आहे तो! या एका केंसाने मी तुझे हातपाय बांधीन."

आता राक्षस जरा घाबरला. त्याची शक्ती तो कशी दाखवणार होता? त्याने आपल्या केसांतली एक ऊ काढली आणि खोलींत टाकली." ही बघ माझ्या केंसातली ऊ! ही बेडकाएवढी मोठी आहे. आता तरी पटलं कां? मीच तुझ्यापेक्षां श्रेष्ठ आहे!" राक्षसाने ऐटींत सांगितले.

मोईत्राला काय सांगावे ते क्षणभर सुचेना. तेव्हां फुकनला ते कासव दिसले. त्याने ते उचलले

आणि खिडकींतून भिरकावले. "मी तुझ्या ऊला पायाखाली चिरडतोय! माझ्या डोक्यांतल्या या ऊला तू चिरडून दाखव पाहूं! तुला जमणारच नाही ते!"

राक्षसाने रागाने कासवाला चिरडायचा प्रयत्न केला. पण त्याचे कवच इतके टणक होते कीं कांही केल्या त्याला तडा पडेना. आपला शत्रू बराच ताकदवान असला पाहिजे असं राक्षसाला वाटलं. जर दोघांची मारामारी करायची वेळ आली, तर आपण नक्कीच हरणार आहोत, असं समजून त्याने आपला पवित्रा बदलला.

"ठीक आहे, तू माझ्यापेक्षां श्रेष्ठ आहेस हे मी मान्य करतो. आता तू बाहेर ये. मला तुझ्याशी मैत्री करायची आहे. आपण दोघेही इथे सुखाने राहूं या."

"कबूल, कबूल!" मोईत्राने उत्तर दिले. तो पुढे म्हणाला, "दोन राक्षस एका जागी कधीच राहात नाहीत. तुझ्या डोक्यांतली ऊ इतकी चवदार होती, तेव्हां तुझे मांस किती चविष्ट असेल त्याची मी कल्पना करुं शकतो. तू जर इथून गेला नाहीस तर माझ्या भोजनाची अडचण तुझ्या मांसाने नक्कीच भागेल. येऊं कां मी बाहेर?" मोईत्राने अगदी मोठ्याने ओरडून म्हटले.

"नको, नको, मी जातो इथून. तू इथे राहा आणि माझे घर, त्यांतले सामानसुमान सगळे तुलाच ठेव!" राक्षस घाईघाईने म्हणाला.

त्याने तिथून जायचे ठरवले, तेवढ्यांत त्याला कडी काढल्याचा आवाज आला. तो भलताच घाबरला आणि पळत सुटला.

मोईत्र आणि फुकन बाहेर आले आणि त्यांनी बघितले तर तिथे राक्षसाचा मागमूस नव्हता. ते दोघे दुसऱ्या खोल्यांतून फिरले. राक्षसाने गोळा केलेली संपत्ती पाहून त्यांना खूपच आश्चर्य वाटले. त्यांनी त्यांतले जवाहीर, दागिने, व जमेल तितकी चांदीची भांडी उचलली.

राक्षसाच्या पलंगाशेजारी फुकनला डोळ्यांत घालायच्या नेत्रांजनाची बाटली दिसली. "हे बघ मोईत्र, हे अंजन तुझ्या डोळ्यांत घालून पाहूं या."

मोईत्राच्या डोळ्यांत फुकनने ते अंजन घातले. आणि मोईत्राला नीट दिसायला लागलं. त्याला दुसऱ्या कोपऱ्यांत एका औषधी तेलाची बाटली दिसली.

त्याने फुकनच्या पायावर त्यांतले तेल चोळले. फुकनच्या पायांतही शक्ती आली नि तो त्याला नीट चालता येऊं लागले. दोघा मित्रांनी तिथली मूल्यवान संपत्ती जमा केली आणि ते दोघे आपल्या गांवी परत गेले. तिथे त्यांनी मोठे घर बांधले आणि ते सुखाने राहूं लागले.

विद्याधिकारी

चंद्रसेन कांचनपुरचा दक्ष राज्यकर्ता होता. पित्याच्या आकस्मिक मृत्यूमुळें लहान वयांतच त्याच्यावर राज्यकारभाराची जबाबदारी पडली. त्याने राज्यव्यवस्थेंतच नव्हे, तर सामाजिक सुधारणादेखील बऱ्याच केल्या. जनतेचे कल्याण करण्याची तीव्र इच्छा आणि दूरदृष्टी ठेवून आंखलेले धोरण, यामुळे राज्यांतले गोरगरीब व श्रीमंत, सारेचजण सुखी होते व राज्य समृद्ध होत होते, तो राजा एक सुशिक्षित युवक होता. शिक्षणपद्धतींत चांगली सुधारणा करण्याची त्याची इच्छा होती. त्यासाठी चंद्रसेनराजाने दरबारांतले विद्वान, राजगुरु, प्रमुख कवि व पंडित यांना निमंत्रण दिले. त्या सर्वांनी मिळून निर्णय घेतला कीं राज्यांत एकाच प्रकारची शिक्षणपद्धती चालूं करायची. ज्या विषयाची विद्यार्थ्याला आवड असेल, त्या विषयाचे शिक्षण त्याला मिळावे अशी व्यवस्था व अनुमती असावी. राजनीती व समाजशास्त्र यांचा अभ्यासदेखील त्यांनी अवश्य करायला हवा. संकटाच्या प्रसंगी आत्मसंरक्षण महत्वाचे असते, म्हणून शरीरसंवर्धनासाठी तरुणांना व्यायाम, शस्त्रविद्या वगैरे विषयांचे शिक्षणही अवश्य द्यावे.

यासाठी एक कार्यक्षम विद्याधिकारी नेमला जावा, असे त्या सर्वांनी एकमताने ठरवले. त्या अधिकाऱ्याच्या मार्गदर्शनाखाली राज्यांत असलेल्या सर्व गुरुकुलांमधले प्रमाणित शिक्षणक्रमांची योजना राबवली जावी.

आता इतक्या मोठ्या जबाबदारीचे पद सांभाळणारी व्यक्ती अत्यंत श्रेष्ठ व विद्वान असली पाहिजे. त्याशिवाय योग्य-अयोग्य काय, त्यांतला फरक चांगल्या प्रकारे जाणणारी असायला हती. अशा व्यक्तीची निवड करण्याचे अवघड व गुंतागुंतीचे काम राजा चंद्रसेन याने राजगुरु महेंद्रभट्टावर सोपवले.

या पदावर नेमणूक व्हावी म्हणून चुरस सुरुं झाली. कारण हे अत्यंत महत्वाचे पद होते, त्याला

मीना जयराम

उत्तम वेतन व सुविधा होत्या आणि राजाची वरचेवर भेट होण्याची संधी निश्चितच मिळाली असती. आपले भाग्य या परीक्षेंत आजमावून पाहावे म्हणून कितीतरी तरुण राजधानीला आले. राजगुरु महेंद्रभट्ट एक उत्कृष्ट विद्यावान, बुद्धिमान व बहुश्रुत महर्षी होते. ते या उमेदवारांची अगोदर लेखी परीक्षा घेत होते आणि त्यांत यशस्वी होणाऱ्यांची तोंडी मुलाखत घेत होते. यामुळें लेखी परीक्षेत उत्तीर्ण न झालेल्या उमेदवारांना घरी परत जावे लागले.

कांचनपुरी राज्यांतल्या सुंदरपुर गांवात इंद्रदत्त नांवाचा एक तरुण राहात होता. त्याने सर्व शाखांचे शिक्षण गुरुकुलांत घेतलेले होते. लहान असताना तो काशीला गेला होता. तिथे त्याने महापंडितांची सेवा-शुश्रुषा केली, आणि शिक्षण घेऊन तो महापंडित बनला. आपण शिकलेली विद्या आपण इतरांनादेखील शिकवली पाहिजे असे त्याच्या फार मनांत होते. त्याला विद्याधिकारी पदाच्या नियुक्तीबद्दल कळलं. तो लगेच राजधानींत आला.

तिथे त्याने एका धर्मशाळेंत मुक्काम ठेवला. दोन दिवस तो राजधानींत हिंडत होता आणि त्याने बरीच माहिती गोळा केली. त्या जागेसाठी कितीतरी तरुण उमेदवार आपल्या विद्वत्तेचे प्रदर्शन करायला उत्सुक होते. राज्यांत सुविधा, आवड असूनही अनेक विद्यार्थी आळशीपणामुळे शिकत नव्हते.

तिसऱ्या दिवशी इंद्रदत्त सकाळींच राजगुरुला भेटायला गेला. त्यावेळीं तिथे अंतिम चांचणीसाठी सेनाध्यक्षाचा मुलगा दुर्जय व कोषाधिकारींचा मुलगा विक्रम, एवढेच उरले होते.

इंद्रदत्ताला बघूनच महेंद्रभट्टाला तो आवडला. त्याची माहिती राजगुरुने विचारली आणि प्रश्न केला की दोन दिवसापूर्वी जर तो राजधानींत आला तर राजगुरुकडे यायला इतका उशीर त्याने कां केला?

इंद्रदत्ताने नम्रपणे खुलासा केला, "आर्य, क्षमा असावी. मी सारं कांही सांगतो. मी ज्या पदाची इच्छा मनांत बाळगली आहे, ते पद फार मोठ्या जबाबदारीचे आहे. म्हणून मला त्याबद्दलची माहिती गोळा करायची होती. आपल्या या नगरांत एकूण नऊ शाळा आहेत. राज्यांतल्या सर्व शाळा, व गुरुकुलांची एकूण संख्या, शंभरापेक्षां जास्त असणार नाही. आपल्या राज्यांतले विद्यार्थी आणि शाळा, या दोन्हींच्या आंकड्यांचा मेळ जमत नाही, गुरुंच्या मर्जीनुसार शिक्षण दिलं जातं

आहे. आता माझी तरी अशी धारणा आहे कीं विद्यार्थ्यांच्या कुवतीनुसार व गुणवत्तेनुसार सर्वांना सारखी संधी मिळाली पाहिजे, आणि अशा शैक्षणिक संस्थांची आवश्यकता आहे." इंद्रदत्ताने आपले मत सांगितले.

विद्याधिकाऱ्याच्या पदाची जबाबदारी व महत्व इंद्रदत्ताला नीट समजले आहे असे महेंद्रभट्टाला वाटले.

"ही जागा तुला मिळेलच असा तुझा समज कसा झाला?" महेंद्रभट्टाने प्रश्न केला.

"मी जे काम हातांत घेतो ते पूर्ण करण्याचा आटोकाट प्रयत्न करतो. तो माझा स्वभाव आहे. त्याशिवाय जर आशा नष्ट झाली तर भविष्य शून्यच होईल."

इंद्रदत्ताने आत्मविश्वासाने सांगितले. त्याचे हे उत्तर ऐकून महेंद्रभट्टने दुर्जन व विक्रमला तिथे बोलावले, आणि त्या तिघांना विचारले, "सर्वांत जास्त वेगाने धावते ते मन! त्यानंतर दुसऱ्या स्थानावर कोण आहे?"

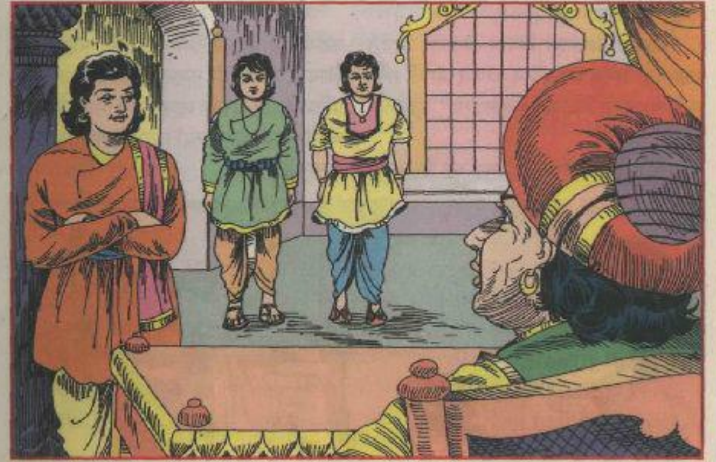
"वायु" दुर्जनने सांगितले.

"नाही, अग्नी!" विक्रम म्हणाला.

"मला वाटतं, बातमी! हे आपल्या प्रश्नाचं उत्तर आहे. वारा आणि आगीपेक्षांही जास्त वेगाने बातमी फैलावते. माझे गांव राज्याच्या दूरच्या कोंपऱ्यांत आहे. पण या निवडीसंबंधीची बातमी तिथेही पोंचली. म्हणजे वार्ता वेगवान असते हे सिद्ध होत नाही कां?" इंद्रदत्ताने म्हटलं.

"आणखी एक प्रश्न! मानवाला कोण जाळतं?" महेंद्रभट्टाने विचारले.

"अग्नी!" दुर्जनने लगेच उत्तर दिले.

"हो हो, अग्नी केवळ मानवालाच नव्हे, तर कांहीही, कुणालाही, जाळून टाकूं शकतो." विक्रमने ठामपणे सांगितले.

"आर्य, अग्नीपेक्षांही जास्त पीडादायक आहे खोटा आरोप किंवा कलंक! त्यामुळें माणसांच्या स्वभावांत बदल होऊं शकतो. खोट्या आरोपाने माणूस आंतल्याआंत जळत राहातो." इंद्रदत्ताने सांगितलं.

"यानंतरचा प्रश्न! मृत्यूला आपल्याजवळ आणणारा कोण?"

"अनारोग्य!" दुर्जयचे उत्तर. विक्रम म्हणाला, "चिंता!"

"आर्य, अनारोग्य आणि चिंता मृत्यूला आपल्याजवळ आणतात, पण त्या दोन्हीचे मूळ कारण आहे, क्रोध! क्रोधामुळे विवेक आपल्यापासून दूर जातो.

आपल्या मनांतले विकार अकारण वाढत राहातात. अनेक धक्के सहन करणारे आपले शरीर मृत्यू सहजपणे गिळंकृत करुं शकतो." इंद्रदत्ताने म्हटले.

त्याचे हे उत्तर ऐकून महेंद्रभट्टाच्या चेहऱ्यावर सुहास्य दिसूं लागले. त्याने विचारले, "इंद्रदत्त, तुझी उत्तर देण्याची पद्धत मला आवडली. जर तुला हे विद्याधिकारीचे पद जर मिळाले, तर ते कसे सांभाळशील?"

"मोठ्यांचे मत स्वीकार करीन. आपल्या देशांत कितीतरी तरुणतरुणी आपापल्या बुद्धिमत्तेचे, गुणांचे प्रदर्शन करण्यासाठी उतावीळ आहेत. अशा गुणवंतांना जर संधी दिली, तर त्यांच्यापैकी प्रत्येकजण स्वतःच एक संस्था चालवूं शकेल, संधी न मिळाल्यामुळे निराश झालेल्यांना प्रोत्साहन मिळेल, आणि त्यांना विद्यादान करता येईल. माझ्या ज्ञानाला आपल्या अनुभवाची जोड देऊन कांचनपुरांतल्या प्रत्येक तरुणतरुणीला शिक्षणाची संधी मिळेल, यासाठी सर्वतोपरी प्रयत्न मी करीन." इंद्रदत्तने आवेशाने म्हटले.

त्यानंतर आठवड्यांतच इंद्रदत्ताची विद्याधिकाऱ्याच्या पदावर नेमणूक झाली. महेंद्रभट्टाचा विश्वास अनाठायी नव्हता. इंद्रदत्ताने अतिशय प्रतिभावंत अधिकारी म्हणून नांव मिळवले आणि चंद्रसेन राजाच्या राज्यांतल्या विद्यार्थ्यांसाठी तो कल्पवृक्ष बनला.

राजकन्या व सेनाधिकारी

बिजिंग ही राजधानी असलेला आजचा चीन देश, ही गोष्ट घडली तेव्हां अस्तित्वांत नव्हता. हा प्रचंड भूभाग लहानलहान राज्यांनी व्यापलेला होता. त्यापैकी एक राज्य होते च्यू!

सुमारे २६०० वर्षांपूर्वी च्यू या राज्यावर झुआंग राजा राज्य करीत होता. त्या काळांत ही राज्यें नेहमी आपापसांत लढत असत. अशाच एका लढाईत झुआंग राजाची जीत झाली होती. आपला विजय साजरा करण्यासाठी व आपल्या सेनाधिकाऱ्यांचा सन्मान करण्यासाठी म्हणून राजाने एक मोठी मेजवानी दिली. कारण त्यांच्या शौर्यामुळे तर त्यांचे राज्य विजयी झाले होते!

राजवाड्याच्या प्रांगणात शानदार मांडव घातलेला होता आणि तिथे हा समारंभ होता. वादक सुमधुर संगीत वाजवीत होते आणि त्याच्या साथीवर कांही उत्तम नर्तिका रंगमंचावर नृत्य करीत होत्या. आमंत्रितांना स्वादिष्ट पदार्थ व पेये दिली जात होती आणि सारे वातावरण आनंदाने भारलेले होते. राजाने जेव्हां राजकन्या 'क्षू' ला निमंत्रितांच्यामधे जाऊन त्यांच्यावर गुलाबपाणी-शिंपडण्यास सांगितले, तेव्हां त्या सर्वांचा आनंद द्विगुणित झाला. राजकन्या क्षु ही त्याकाळच्या सर्व तरुण मुलींमधे सर्वांत सुंदर गणली जात होती. तिच्या या कृतीमुळें सर्व पाहुण्यांना आपला चांगला सन्मान झाल्यासारखे वाटले.

अचानक सोसाट्याचा वारा सुटला आणि सगळ्या मेणबत्त्या विझून गेल्या. मंडपात अंधार झाला आणि छत पेलणारे लांकडी खांबदेखील हलायला लागले. संगीत व नृत्य थांबले, पण कुठेही गोंधळ किंवा बेशिस्तपणा नव्हता. नोकरमंडळी पुन्हां मेणबत्त्या पेटवीपर्यंत पाहुणे निमूटपणे थांबलेले होते.

राजकन्या क्षू मात्र हुंदके देत आपल्या पित्याच्या आसनाकडे धावली आणि तिने राजाच्या कानांत कांही तरी सांगितले. "बाबा, कांहीतरी भयंकर घडलंय हो! अंधार झाल्याबरोबर एका अधिकाऱ्याने माझा हात धरुन मला जवळ ओढले. मी त्याच्या हातांतून माझा हात सोडवून घेतला आणि तेव्हां त्याच्या कोटावरची फीतही खेचून ओढली. आता पुन्हां मेणबत्त्या लावायची आज्ञा तुम्ही द्या. म्हणजे गुन्हेगार कोण आहे ते निश्चित समजेल."

मातृऋण

ब्रह्मदत्त काशीच्या गादीवर राज्य करीत असतां बोधिसत्वांनी गाईच्या एका पाड्याच्या रुपांत अवतार धारण केला. तो पाडा सुंदर काळ्या रंगाचा होता. त्याला पाहून पाहणाराचे मन हरपून जात असे. त्याचे सौंदर्य पाहून त्याच्या मालकाला तर आनंदच झाला, इतर लोकांनाही तो हवाहवासा वाटे.

त्या पाड्याचा मालक एका म्हातारीच्या घरांत भाड्याने रहात होता. कांही दिवसांनी त्याच्या मालकाला ते गांव सोडून जावे लागले. जातांना त्याला भाड्याचे पैसे देणे शक्य नव्हते. म्हणून भाड्याऐवजी तो पाडाच म्हातारीला देऊन मालक निघून गेला.

त्या म्हातारीला आपला असा दुसरा कोणी नव्हता. ती त्या पाड्यालाच आपल्या मुलासारखी प्रेमाने पाळूं लागली.

भाताची पेज, कोंडा, पेंड, वगैरे पौष्टिक पदार्थ ती त्या पाड्याला खायला घालीत असे. दररोज ती त्या पाड्याला कालव्यावर घेऊन जाऊन वाळक्या गवताच्या बोळ्याने त्या पाड्याचे सर्व अंग घासून ती त्याला धुवी, त्या पाड्यावर तिचे इतके वात्सल्य, इतके प्रेम होते, कीं तिने त्या पाड्याला कधी बांधून ठेवले नाही.

काळा पाडा वाढत गेला तसतशी त्याला सुंदर कोबळी शिंगे येऊ लागली. तो इतर गुरांबरोबर गांवभर मन मानेल तिकडे हिंडे फिरे. मुलं त्याच्यावर चढून मजा करीत. त्याच्या गळ्याखालील पोळ्याला हाताने गोंजारीत.

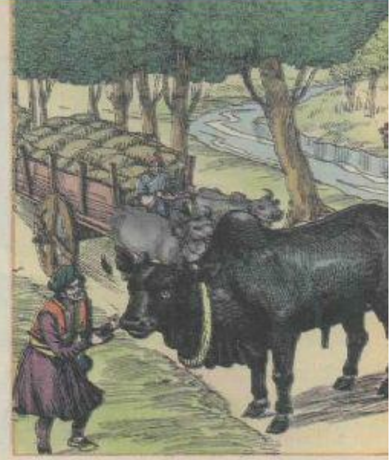
एके दिवशी तो पाडा विचार करू लागला, "मला इतक्या पुत्रवात्सल्याने लहानाचा मोठा करणारी म्हातारी किती गरीब आहे. अंगात पुरेशी शक्ती नसून ती माझी किती सेवा करते व माझ्यासाठी किती कष्ट सहन करते. मी तिला चार पैसे मिळवून आणून दिले तर तिला थोडा हातभार लावल्यासारखा होईल."

पण पैसे मिळवायचे कसे? तो विचार करूं लागला. त्याच सुमारास एक व्यापारी आपल्या पांचशे गाड्यांत धान्याची पोती घालून त्या गांवाजवळ आला. त्या गाड्या त्या गांवापर्यंत आला. त्या गाड्या त्या गांवापर्यंत सरळ रस्त्यावर निर्विघ्नपणे चालत आल्या होत्या. परंतु त्या गांवाला लागून जो ओढा होता तो पार करून जाणे कठीण होतं. वाळूंत खूप प्रयत्न करूनही गाड्या पुढे जात नव्हत्या. म्हणून सर्व गाड्या ओढ्याच्या अलीकडच्या कांठावरच थांबल्या. गांवातून भाड्याने बैल आणून ओढा पार करण्याचा व्यापाऱ्याने प्रयत्न करून पाहिला. पण तो प्रयत्नही फुकट गेला.

त्याच वेळी व्यापाऱ्याला ओढ्याच्या पलीकडच्या काठावर इतर गुरांबरोबर चरत असलेला म्हातारीचा पाडा दिसला. त्याच्या-बरोबर एखाददोन चांगले बैल असतील असा विचार करून व्यापारी ओढ्यापलीकडे गेला. परंतु तो काळा पाडाच त्याला कामालायक दिसला. त्याला वाटले की हा पाडा चांगला दांडगा आहे, एकामागून एक गाड्यांना जुंपलेल्या बैलांच्या मदतीने एकटाच सर्व गाड्या पार घेऊन जाऊ शकेल.

असा विचार करून व्यापाऱ्याने तेथल्या गुराख्यांना विचारले, " हा पाडा कोणाचा आहे रे? याला मी कांही वेळ घेऊन जाऊ का? माझ्या गाड्या नदीपार न्यायच्या आहेत. तुम्ही मागाल ते देईन!"

"तुम्ही ह्या पाड्याला घेऊन जा आणि आपल्या गाड्या नदीपार पोचत्या करा. ह्याचा कोणी मालक असा नाहीच. हा मन मानेल तसा

हिंडतो फिरतो." गुराखी म्हणाले. व्यापाऱ्याने एक दोरी त्या पाड्याच्या गळ्यांत बांधली, आणि त्याला ओढून नेऊ लागला, परंतु तो पाडा जागचा हललाच नाही. व्यापाऱ्याच्या नोकरांनी खूप प्रयत्न केला तरी ते त्यांना अशक्य झाले.

व्यापारी थोडा वेळ विचार करीत उभा राहिला. त्याला वाटले की कदाचित मेहनतीची मजुरी पाड्याला हवी असेल. तेव्हां तो त्या पाड्याला म्हणाला - "तुला पाहून तू कोणी वृषभराज असावास असे वाटते आहे. तू माझ्या पांचशे गाड्या ओढ्याच्या पार नेल्यास तुला गाडीमागे दोन रुपये देईन. एक हजार रुपये मिळतील."

व्यापाऱ्याच्या तोंडातून ते वाक्य निघताच, सर्व कांही कळल्यासारखा तो काळा पाडा जागचा हलला आणि ओढ्यापलीकडे गाड्या

उभ्या होत्या त्यांच्याजवळ जाऊन उभा राहिला. व्यापाऱ्याच्या नोकरांनी एका गाडीला त्याला जुंपला. पाडा सहजी ती गाडी पलीकडच्या तीरावर घेऊन गेला.

सर्व गाड्या पार गेल्यावर व्यापाऱ्याने एका लांब पिशवीत पांचशे रुपये घालून पाड्याच्या गळ्यात ती पिशवी बांधली. पाड्याच्या रूपात असलेल्या बोधिसत्वांनी व्यापाऱ्याची ती लबाडी ओळखली. 'या व्यापाऱ्याला लोभ दिसतो आहे. त्याने आपलं वचन मोडले आहे.' नंतर तो पाडा जी गाडी त्याने सर्वांत प्रथम ओढ्यापलीकडे नेली होती, तिच्या समोर अशा तऱ्हेने आडवा उभा राहिला कीं गाड्या पुढे जाणेच शक्य नव्हते.

व्यापाऱ्याने ओळखले की हा पाडा सामान्य नाही, खूप समजूतदार आहे. व्यापाऱ्याने आणखी पांचशे रुपये दुसऱ्या एका पिशवीत टाकले व ती पिशवीसुद्धा पाड्याच्या गळ्यांत बांधली आणि म्हणाला - "थोर आत्म्या! मी जे वचन दिले होते, त्याप्रमाणे एक हजार रुपये तुझ्या गळ्यांत बांधले आहेत. आतां माझ्या गाड्या पुढे जायला वाट दे!" पाडा तेथून निघाला व सरळ म्हातारी रहात असे तेथे जाऊन उभा राहिला. त्याने पांचशे गाड्या वाळूंतून ओढून ओढ्याच्या पार नेल्या होत्या. म्हणून तो दमला होता व त्याचे सर्व अंग धुळीने व वाळूने माखून निघाले होते. म्हणून म्हातारीने एक कपडा घेऊन त्याचे सर्व अंग पुसून काढले व त्याच्या अंगाखांद्यावर गोंजारीत ती हात फिरवू लागली. तिने पिशव्या पाहिल्या, त्यांत पांचपांचशे रुपये होते.

ती चकित झाली. तितक्यात गुराख्यांनी येऊन घडलेली गोष्ट सांगितली. म्हातारीच्या डोळ्यांत प्रेमाश्रू झळकूं लागले.

त्याचे पोळे गोंजारीत ती म्हणाली - "बेटा, तू माझ्यासाठी एवढी मेहनत केलीस? मला कशाला रे एवढे पैसे?" नंतर तिने पाड्याच्या अंगाला तेल चोळले व गरम पाण्याने त्याला न्हाऊं घातले.

अशा तऱ्हेने इतक्या वात्सल्याने पाळणाऱ्या मातृस्वरूप त्या म्हातारीचे मातृ-ऋण फेडून बोधिसत्वांनी आपला अवतार समाप्त केला.

विष्णुपुराण

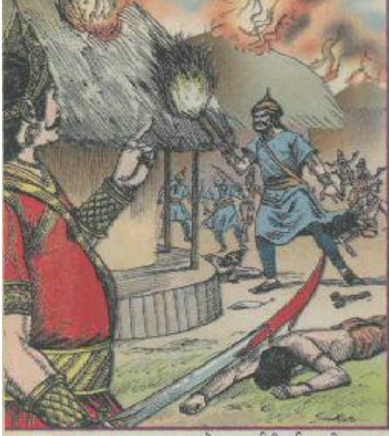
जमदग्नी पडला होता तो मरूनपडल्या सारखाच राहून गेला. रेणुकादेवी पतीच्या अंगावर पडून शोक करू लागली. त्याच वेळी जंगलातून आश्रमात परशुराम परत आला. घडलेले वृत्त ऐकून परशुरामने आपला परशु उचलला आणि तो वार करायला म्हणून उगारला आणि मागे वळून न पाहाता तो माहिष्मती नगराकडे धावला.

त्याच वेळी भृगुमहर्षी कोठून तरी आले आणि जमदग्नी ऋषींच्या आश्रमात गेले. त्यांनी रेणुकेचे सांत्वन केले आणि आपल्या यौगिक शक्तीने जमदग्नीला जिवंत केले.

तिकडे माहिष्मती नगरीला ज्या गाईला धरून नेले होते, ती गाय आश्रमवासियांनी मागितल्यानंतर दिली, नाही म्हणून त्या गाईला सैनिक मारीत होते आणि काठीने टोचीत होते. त्याच वेळी परशुराम प्रलयकाक्ष रुद्राचा अवतार धारण केल्यासारखा संतापून आला. सैनिक त्याला पाहून पळून गेले. परशुरामाने गाईला सोडविले व आश्रमांत जा, या अर्थी तिला शिवून खूण केली. गाय सुटल्याच्या आनंदात उड्या मारीत निघून गेली.

"हे नृपाधमा! संरक्षक म्हणून तू रहायला पाहिजेस, पण तू दुर्भाग्यांवर चालून येऊं लागलास तर तुला शिक्षा करणे भागच आहे! राजवाड्यांतून चल ये बाहेर!" कार्तवीर्याने प्रथम परशुराम कोणी सामान्य मुनिपुत्र आहे असे समजून दुर्लक्ष केले, परंतु परशुरामाचे उग्र रूप पाहून आपल्या सहस्र-बाहूसह तो युद्धाला सामोरा आला.

कार्तवीर्यार्जुनाने ज्या ज्या अस्त्र शस्त्रांचा प्रयोग केला, त्यांचा परशुरामाने आपल्या कुऱ्हाडीने धुव्वा उडवून दिला, त्याने कार्तवीर्यार्जुनाचे सहस्रबाहू, झाडाच्या फांद्या कापून काढतो तसे

सपासप कापून काढले. कार्तवीर्याचा देह त्या स्थितीत मृत होऊन जमिनीवर आदळला. तेव्हां त्याला तो चक्रपुरुष असल्याचे व शापमुक्त झाल्याचे आठवले. परशुराम हाच विष्णू आहे हे ओळखून त्याने त्याला मनांतल्या मनांत नमस्कार केला. त्याने आपला देह सोडला आणि तो सुदर्शन चक्रांत विलीन झाला.

परशुराम घरी परतला. वडील सुखरूप असल्याचे पाहून त्याने जे केले, ते वडिलांना निवेदन केले.

जमदग्नी ऋषी म्हणाले - "बाबा रे! तू जे केलेस ते आपल्यासारख्या ऋषी व मुनींना योग्य नाही. त्याचा परिहार म्हणून तपश्चर्या कर."

"बाबा! राजा अधर्म करूं लागला की त्याला योग्य शिक्षा देण्याचा अधिकार सर्वांना पोचतो. तरी तुमची आज्ञा आहे म्हणून मी तिचे पालन करतो. त्याचे प्रायःश्चित्त म्हणून नाही." आणि तो जंगलात जाऊन तपश्चर्या करूं लागला.

कार्तवीर्यांचे एक हजार मुलगे सर्व हैहय-वंशीयांना एकत्र करून जमदग्नींच्या आश्रमावर चालून आले. त्यावेळी जमदग्नी ऋषी समाधी लावून तपश्चर्येत मग्न होते. रेणुकादेवीने "रामा, येरे!" अशी एकवीस वेळां हाक मारली.

हैहयवंशीयांनी जमदग्नी ऋषींचे मुंडके उडविले. रेणुकेने एकवीसवेळां छाती बडवून आक्रोश केला व शोकविव्हळ अवस्थेत पतीच्या देहावर ती पडून राहिली. राजपुत्रांनी आश्रमाला आग लावली. त्या अग्नीत रेणुका पतीदेहाबरोबर जळून गेली.

जंगलांत परशुराम तपश्चर्या करीत होता. त्याचे ध्यान भंग झाले. त्याच्या कानावर मातेची हाक एकवीस वेळा येऊन आदळली. त्याच्या मनाला फार वाईट वाटले. तत्काळ तो आश्रमांत आला.

आश्रमाला आग लागली आहे, आईवडील त्या आगीत भस्म झाले आहेत, आश्रमवासियांना आणि त्यांच्या मदतीला धावून आलेल्यांची हैहयवंशीयांचे सैनिक कत्तल करीत आहेत, हे त्याला दिसले.

परशुरामाला शंकराच्या कृपाप्रसादाने परशू मिळाला होता, त्या शंकराचेच स्मरण केले आणि परशु उचलला व तो अग्निज्वाळेसारखा उठून उभा राहिला. झाडें बुंधापासून कापतात त्याप्रमाणे जे समोर दिसले त्यांचा त्याने संहार केला.

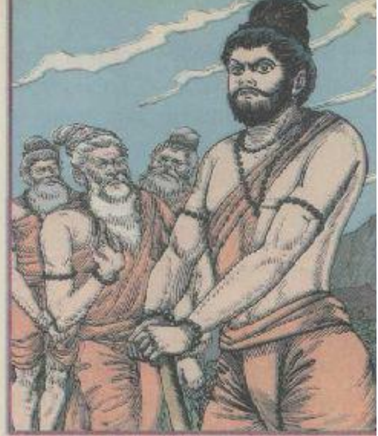
त्यांच्यामधें पडलेले जमदग्नीचे डोके उचलून त्याने छातीला लावले व तो म्हणाला - "बाबा! माझ्या डोळ्यांना एक टिपूसही येत नाही. इतका भडका या छातीत पेटला आहे. क्षत्रियांच्या रक्ताने मी तुला तर्पण करतो. त्यांच्या रक्तात तुझे डोके बुडवून तुझी अंत्येष्टी करतो!" असे म्हणत परशुराम एका उंच खडकावर चढून बसला. त्याने परशू उचलला व प्रतिज्ञा केली कीं पृथ्वीवर क्षत्रिय म्हणून जो कोणी आढळेल त्याचा मी शिरच्छेद करीन!" असे एकवीस वेळा म्हणून त्याने प्रतिज्ञा केली. सर्व दिशा दुमदुमल्या. त्याची भयंकर प्रतिज्ञा ऐकून ब्रह्मदेव व ऋषी मुनींनी येऊन त्याला शांत करण्याचा प्रयत्न केला.

भृगुमहर्षी म्हणाले - "बाबा रे! त्या दुष्टांना तो देवच योग्य ती शिक्षा करील. साधू व सज्जनांचे रक्षण करील. तू शांत हो!"

परशुराम म्हणाला - "तो देव आकाशांतून खाली पडणार नाही. मनुष्यरूपे जन्म घेऊन मनुष्यांतच राहील. तसाच मी आहे असे माझ्या आजोबांनी समजावे. शांतवचने सांगून मला शांत करण्याचा प्रयत्न करूं नये!" असे म्हणत तो पळूं लागला, हिमालयावर पोंचला, आणि शंकराचे स्मरण करुन पुन्हां तपश्चर्या करू लागला.

शंकर प्रसन्न होऊन प्रगट झाला व परशुरामाला शांत करू लागला. परशुराम म्हणाला - शंकराच्या आज्ञेशिवाय मुंगीसुद्धा चावत नाही, नाही कां? तुला मी हे सर्व सांगायला हवं का? माझी प्रतिज्ञा पूर्ण व्हावी यासाठी मला आवश्यक ती शक्ती दे!"

शंकराने त्याला अनेक अस्त्रे दिली व एक विशेष अस्त्र देत आनंदाने आशीर्वाद देत शंकर म्हणाला - "हे भार्गव अस्त्र म्हणून तुझ्याजवळ राहील. तू सकारण जन्म घेतलेला अवतारपुरुष आहेस."

परशुराम सर्व क्षत्रियांवर चालून गेला. क्षत्रियांच्या अत्याचारामुळे पिडलेली प्रजा त्याच्या आधाराने पुनर्जीवित झाली. कार्तिकियाच्या मुलांबरोबर सर्व हैहयवंशीय राजधानी सोडून पळून गेले. परशुरामाने राजधानीवर आग्नियास्त्र सोडले. परशुरामाच्या क्रोधाग्नीत माहिष्मती राजधानी एकवीस दिवस जळत राहिल्यावर नामशेष झाली.

कार्तिकियाचे एक हजार मुलगे आणि हैहय-वंशीय क्षत्रिय, देशभर पसरलेले क्षत्रिय राजे, या सर्वांनी मिळून परशुरामाशी युद्ध करण्याचे ठरविले. पशूंची मुंडकी उडवितात, त्या तऱ्हेने परशुरामाने सर्वांचा संहार करुन त्यांच्या रक्ताची तीन तळी करून जमदग्नीने डोके त्यांत बुडविले, आणि पित्याचे तर्पण केले. त्यानंतर त्याने अग्नीची पूजा केली.

शमंतपंचक या नांवे प्रसिद्ध झालेली ती रक्ताची कुंडे ज्या प्रदेशांत होती, तो प्रदेश

नंतरच्या काळात कुरुक्षेत्र या नावे प्रसिद्ध झाला. त्यानंतर बऱ्याच वर्षांनी त्या प्रदेशांत नरसंहार झाला, किंवा नरबली देण्यात आला. महाभारताचे युद्ध म्हणून ते युद्ध प्रसिद्ध झाले.

परशुरामाने यज्ञ केला आणि पवित्र होऊन वडिलांच्या सर्व उत्तरक्रिया केल्या. नंतर तो क्षत्रियांचा संहार करायला निघाला. त्याने क्षत्रियांना शोधून, हुडकून काढून आपल्या कुऱ्हाडीला त्यांचा बळी दिला. क्षत्रिय मातांनी आपापल्या कुळाचे जे अंकुर होते त्यांना वांचविण्यासाठी त्यांना ब्राह्मण कुटुंबियांकडे नेऊन लपविले. त्यांनी ब्राह्मण स्त्रियांसारखा पोशाख केला आणि आपल्या मुलांना वांचविले.

अशा तऱ्हेने परशुरामाने सर्व पृथ्वी चाळून काढली आणि स्वतःला क्षत्रिय म्हणविणारे कोणी दिसत नाहीसे होईपर्यंत त्यांचा संहार चालू ठेवला. त्याच्या स्वाऱ्या चालूं होत्या आणि त्याची प्रतिज्ञा पूर्ण झाली. क्षत्रियांचा संहार झाल्यानंतर त्याने काबीज केलेली सर्व भूमी कश्यप मुनींना दान केली. आणि दक्षिणेकडील समुद्रांतल्या महेंद्र पर्वतावर तपश्चर्या करण्यांत तो लीन झाला.

ब्राह्मणांच्या घरांत, मुनींच्या आश्रमांत वाढून मोठे झालेल्या सर्व क्षत्रिय कुमारांना, सर्वांना कश्यप मुनींनी परशुरामाने दान केलेली जमीन व राज्यें वाटून दिली. पुन्हां राज्ये निर्मिली गेली आणि राजवंश अस्तित्वांत आले.

अशा राजवंशापैकी इक्ष्वाकु राजवंशात रघु नांवाचा राजा होऊन गेला. त्याने फार मोठी कीर्ती संपादन केली आणि रघुवंशाचा संस्थापक झाला.

रघुवंशात विष्णूने दशरथ महाराजांचा मोठा मुलगा, युवराज म्हणून अवतार धारण केला. हाच रामावतार, हा अवतार आदर्श मानव म्हणून आचरणांत दर्शवून विष्णूने राक्षसांचा संहार केला. रामराज्य हे एक आदर्श राजाचे राज्य म्हणून जगाला उदाहरण झाले, प्रजेच्या सुखासाठी कोणताही त्याग करावा लागला तरी तो करण्याचे रामाने उदाहरण घालून दिले.

"दशावतारात सातवा अवतार हा रामावतार, हे वाल्मीकि ऋषींनी रचलेल्या रामायणात निरूपित केले. हे काव्य फार प्रसिद्ध झाले." असे सांगून सूत महर्षींनी रामकथा सांगायला सुरवात केली.

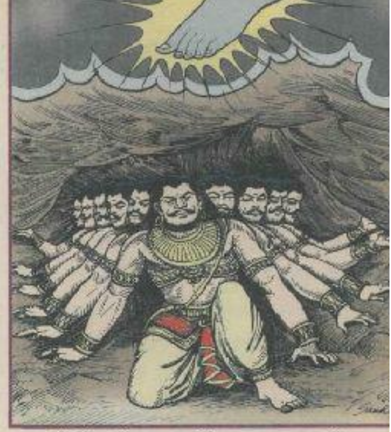
हिरण्यकश्यप, व हिरण्याक्ष विष्णूच्या हाती मरण पावले. त्यानंतर त्यांनी दुसरा जन्म घेतला. दुसऱ्या जन्मांत राक्षस कुळात रावण व कुंभकर्ण म्हणून जन्माला आले.

रावणासुराने मोठी तपश्चर्या करून ब्रह्मदेवा-कडून देव, यक्ष, गंधर्व यांच्यापैकी कोणाच्याही हातून मरण येणार नाही असा वर प्राप्त केला.

मानव मात्र त्याला कांही करूं शकणार नाहीत, या भ्रमात राहून त्याने वर मागितला. त्यांत वर मागताना त्याने मानवांचा उल्लेख ब्रह्मदेवाकडून करवून घेतला नाही.

कुंभकर्ण हा पर्वतासारखा अवाढव्य शरीर असलेला होता. त्याने तपश्चर्या करून सहा महिने झोप आणि सहा महिने जागरण असे वर मागून घेतले व मनुष्यांना ठार करून तो त्यांना खाऊ लागला.

रावणाने कुबेराचे पुष्पक विमान अपहरण करून घेतले आणि त्याला लंकेतून पळवून लावले. त्याने लंकेवर बळजबरीने अधिकार केला आणि लंकेश्वर हे नांव धारण करून त्रिलोक जिंकले.

रावणाला दहा तोंडे होती, म्हणून त्याला दशमुख हे नांव मिळाले. त्याने कैलासात जाऊन नंदीला चिडविले कीं नंदीचे तोंड हे माकडासारखे आहे. आणि म्हणून त्याला नंदीचा शाप मिळाला की माकडेंच तुझ्या लंकापुरीला जिंकतील.

आपल्या वीस हातांनी आपले भुजबल दाखविण्यासाठी रावणाने कैलास पर्वताला उचलले तेव्हां शंकराने आपल्या पायाच्या बोटाने दाबल्याबरोबर पर्वत खाली दाबला गेला, तेव्हां रावण मोठ्याने ओरडू लागला, म्हणून रव करणारारा तो रावण हे नांव त्याला मिळाले, त्यापूर्वी त्याला दशकंठ हे नाव होते.

रावणाने आपले एकेक डोके कापून शंकराला अर्पण केले आणि प्रत्येक वेळी स्तोत्रगान करून

शंकराचा अनुग्रह प्रास केला. रावण हा जितका मोठा शिवभक्त होता तितकाच मोठा अहंकारीही होता. जितका मोठा पराक्रमी, तितकाच दुर्वर्तनी होता.

परस्त्रीला अपहरण करून आणणे म्हणजे फार मोठे आणि असामान्य शौर्य, असे मानून स्त्रियांचे अपहरण करणे, ह्यांत भूषण मानण्याची त्याने एक परंपराच चालू केली. जी स्त्री अनूकूल नसेल तिच्यावर बलात्कार केला तर त्याच्या दहा डोक्याची हजार शकले होऊन पडतील, असा त्याला शापही होता. रावणाची बायको मंदोदरी, ही भय राक्षसाची मुलगी. पतीच्या हिताच्या गोष्टी ती त्याला सांगे. त्याचा सावत्र भाऊ विभीषण चांगल्या स्वभावाचा होता. तो रावणाला नेहमी चांगल्या गोष्टी सांगे. पण कोणी हिताची गोष्ट सांगितली तरी रावण ऐकत नसे.

विंध्य पर्वताच्या दक्षिणेकडील भूभाग, समुद्र व बेट हे रावणाचे साम्राज्य म्हणून, लंकेचे महा-साम्राज्य म्हणून, राक्षसांची कायम वस्ती तेथे असे. ते नरभक्षक होते. आर्यावर्तात कोठे यज्ञ होत, तिथें जाऊन त्यांत विघ्ने आणीत, ऋषी मुनींना ठार करीत आणि त्यांत आनंद मानीत. आश्रम व मनुष्यांच्या वस्त्यांची जाळपोळ करीत.

कृषध्वज नांवाचा एक राजर्षी वेदांचा पाठ करीत असतां त्याला वेदवती नावाची मुलगी झाली. तिने विष्णूलाच आपला पती मानून ती तपश्चर्या करू लागली. तिला पाहून रावणाने तो विष्णूपेक्षां मोठा असल्याचे सांगून त्याच्याशीच विवाह करून घ्यायला सांगितले व तिला उचलून तो घेऊन गेला.

वेदवती म्हणाली - "दुष्टा, दुरात्म्या! तू ज्या अंगाला स्पर्श केलास त्या शरिराचा मी त्याग करते. तुझ्या लंकेतच मी स्वतः जन्म घेऊन मी तुझ्या सर्वनाशाला कारण होते. विष्णूच माझे हरण करील." असे म्हणत तिने योगाग्नी प्रज्वलित केला व स्वतःला जाळून घेतले.

राक्षसांचे निर्मूलन करुन लोककल्याण करण्याचे व्रत घेऊन विष्णूने अवतार धारण करण्याची वेळ आली. विष्णू मानव रूप व देव वानर रूपे जन्माला आले.

सुरेखाची समजूत

सुरेखा आपल्या आईवडिलांची एकुलती एक मुलगी होती. पांच वर्षांच्या मानाने ती फारच चुणचुणीतं होती. पहावं तेव्हां ती गडबड करीत असायची आणि घरभर इकडून तिकडे नि तिकडून इकडे अशी हिंडताना दिसायची. एकदा रात्रीच्या वेळेला आईने सुरेखाला म्हटलं, "बाळ सुरेखा, मागल्या दारी जाऊन बाहेरचा झाडू घेऊन ये बरं!"

"मागच्या अंगणात अंधार आहे आई. तिथें मला कांहीच दिसणार नाही. मी नाही जाणार तिथें" सुरेखाने उत्तर दिलं.

"त्यावर आईने हंसून म्हटलं, "बाळे, अंधाराला कांही घाबरायचं नसतं. तिथें तर विघ्नेश्वर राहातो. मग तुला कसली आली आहे भीती? विघ्नेश्वर तर नेहमी सर्वांच्याबरोबर असतो; तो आपलं रक्षण करतो हो!"

आईकडे टक लावून बघत सुरेखाने विचारले, "आई, खरंच कां विघ्नेश्वर तिथें राहातो? तू खरंच सांगते आहेस कां?" तिच्या आवाजांत पुरेपूर आश्चर्य भरलेले होते.

"हो, अर्थातच तिथे राहातो. तिथेच नाही, तर तो जिकडेतिकडे असतो. जेव्हां आपण त्याची प्रार्थना करतो, तेव्हां आपल्याला तो जरुर पडेल तेव्हां मदत करतोच." आईने मुलीला धीर देत सांगितले.

सुरेखाने थोडा वेळ विचार केला. आणि ती तडक मागील दरवाज्याजवळ गेली. तिने दार उघडून आपला हात बाहेर पसरला आणि तिने मोठ्या आवाजांत हांक मारली, "अरे विघ्नेश्वर, तू खरोखरच तिथे असलास, तर तिथे पडलेला झाडू माझ्या हातांत जरा दे रे!"

\- सुमती

हिरा परत मिळाला !

एका नगरांत एक हिऱ्यांचा व्यापारी राहात होता. तो लबाड होता. आपल्या नगरांतल्या रहिवाशांना तो कधी फसवत नसे, पण दूरदूरच्या देशांतून तिथे येणाऱ्या प्रवाशांना फसवण्यांत तो कधी मागे सरला नाही.

एके दिवशी एक म्हातारा इसम त्याच्या दुकानांत आला. व्यापाऱ्याने नेहमीप्रमाणें एक खोटे हास्य केले आणि त्याचे स्वांगत केले.

"माझ्या नातीचा विवाह होणार आहे. ती माझी फार लाडकी आहे. तिला या प्रसंगी एक हिरा द्यावा असं माझ्या मनांत आहे. पण आत्ता माझ्याजवळ फक्त चांदीची पांचशेच नाणी आहेत. तेवढ्या किंमतीत एखादा हिरा मिळेल कां? माझं जहाज तासाभरांत निघेल. दुसऱ्या दुकानांत जाऊन चौकशी करण्याइतका मला वेळ नाही." तो म्हातारा म्हणाला.

"पांचशे चांदीच्या नाण्यांत तुम्हाला कुठेही हिरा मिळणार नाही. पण तुमचं तुमच्या नातीवरचं प्रेम पाहून मला फारच कौतुक वाटतं. म्हणून तेवढ्याच नाण्यांच्या बदल्यांत मी तुम्हाला एक चांगला हिरा देईन." व्यापाऱ्याने सांगितलं. पण त्याने म्हाताऱ्याला जो खडा दिला, तो हिरा नसून चमकणारा कांचेचा तुकडा होता.

त्या बिचाऱ्या म्हाताऱ्या प्रवाशाला आपण फसवले गेलो आहोत हे कांही कळलं नाही. तो खूष होऊन आपल्या जहाजाकडे परतला.

पांच वर्षांनंतर एक तरुण प्रवासी येऊन त्या व्यापाऱ्याला भेटला. "हे बघा भाऊसाहेब, आमचे पूर्वज आमच्या शहरांतले एक मोठे खानदानी कुटुंब होते. माझे आजोबादेखील एक श्रीमंत सरदार होते. पण काळ बदलला, आणि आमची सारी संपत्ती खलास झाली. साऱ्या किंमती वस्तू विकाव्या लागल्या. आजपर्यंत मी एक वस्तू मात्र जपून ठेवलीय, कारण माझ्या आजीचा हा आवडता हिरा आहे. आता मला हा विकायची पाळी दुर्दैवाने आली आहे. तुम्ही हा विकत घ्याल? मी हा स्वस्तांत देईन." अनोळखी तरुणाने सांगितले.

त्या हिऱ्यांच्या व्यापाऱ्याचे डोळे एकदम चमकले. त्याला अनुभवानंतर ठाऊक होतं कीं खानदानी श्रीमंत लोकांचे चिरंजीव तांब्याच्या किंमतीत सोने विकून टाकतात. "हिरा दाखवा तरी आधी." त्याने विचारलं.

त्या तरुणाने आपल्या थैलीतून

मोठ्या काळजीपूर्वक ते उघडले. त्यांत एक लहान वस्तू चमकत होती.

व्यापाऱ्याने उत्सुकतेने ती वस्तू उचलली. पण एका क्षणांतच त्याला कळले कीं तो फक्त एक कांचेचा तुकडा आहे.

"अरे तरुण मित्रा! तुझा गैरसमज आहे. हा हिरा नाही, फक्त कांचेचा तुकडा आहे. व्यापाऱ्याने म्हटलं.

"तुम्ही माझी चेष्टा करीत आहात. ही एक अनमोल खानदानी चीज आहे. जर तुम्हाला याची किंमत सांगता येत नसेल तर आणखी कुणीतरी नक्की याचे मूल्य ओळखेल." तरुणाने जोर देऊन सांगितले.

"शक्य आहे. मग हा दुसरीकडे कां घेऊन जात नाहीस तू?" व्यापाऱ्याने सल्ला दिला.

"याचा अर्थ इतकाच कीं तुम्ही ह्याला हिरा समजत नाही. मी हा हिरा घेऊन दुसऱ्या चांगल्या जवाहिऱ्याकडे जाऊं शकतो आणि हा चांगल्या किंमतीला विकूं शकतो. पण तेव्हां कांही तुमच्या कानावर येणार नाही कीं हा एक महाग हिरा आहे. मी हा तुमच्याजवळच ठेवून देतो. तुम्ही हा मुळीच विकत घेऊं नका. फक्त आपल्या दुकानांत ठेवून घ्या. हा विकला गेला तरच मला त्याची किंमत द्या." तरुणाने पर्याय सुचवला.

व्यापाऱ्याचा वेळ निष्कारण फुकट चालला होता. ही ब्याद टाळावी म्हणून त्याने त्या तरुणाची अट मानली व विचारले, "हा मी केवढ्याला विकूं?"

"एक हजार चांदीची नाणी!" त्या तरुणाने उत्तर दिले.

"पांचसहा महिन्यानंतर येऊन हा हिरा विकला गेलाय कीं नाही ते पाहीन" असेही त्याने जाण्यापूर्वी सांगितले.

तो गेल्यावर व्यापाऱ्याने सुटकेचा विश्वास टाकला आणि तो कांचेचा तुकडा कांचेच्या कपाटांत बेफिकिरपणे ठेवून दिला.

पांच महिने उलटून गेले. एक दिवस सधन घराण्यांतला वाटेल असा एक भारदस्त गृहस्थ त्या व्यापाऱ्याच्या दुकानावर आला.

"माझी चुलत बहीण श्रीमार्गची राजकुमारी आहे. तिच्या लग्नासाठी मी कांही खास हिऱ्यांच्या शोधांत आहे." त्याने सांगितलं.

व्यापाऱ्याने त्याला आपले सर्वोत्तम हिरे दाखवले. पण त्या गृहस्थाला ते कांही पसंत पडले नाहीत. असले हिरे त्याने यापूर्वी खरीदले होते.

अचानक त्याची नजर त्या कांचेच्या तुकड्यावर पडली. त्याचा चेहरा चमकून उठला. "मी अशा प्रकारच्या अनोख्या हिऱ्यांच्यासाठी तर आलो आहे! दाखवा पाहूं तो खडा. निदान एक तरी मिळाला! तुम्ही हा मला अगोदर कां नाही दाखवलात?" नाराजीचे खोटे नाटक करीत त्या गृहस्थाने विचारले.

"हा मी दुसऱ्या एका गिऱ्हाईकाला द्यायचे कबूल केले आहे." व्यापाऱ्यानेही खोटी फुशारकी मारली. त्याला आश्चर्य वाटले. त्या मालदार सज्जनाला हिऱ्यांतले कांहीच कळत नसावे किंवा स्वतःला या खास जातीच्या हिऱ्याची माहिती नसावी असे त्याला वाटले.

"तुम्ही दुसऱ्या ग्राहकाला केवढ्याला द्यायचे कबूल केले आहेत?" त्या सद्‌गृहस्थाने विचारले.

व्यापाऱ्याने संधीचा फायदा घ्यायचे ठरवले. "दोन हजार चांदीची नाणी." त्याने सांगितले.

"फारच छान! मी तुम्हाला तीन हजार नाणी देईन!" तो गृहस्थ म्हणाला.

"मग ठीक आहे. घेऊन टाका!" लबाड व्यापारी खुषींत म्हणाला.

"आत्ता नाही. मी शंभर नाणी देऊन हा खडा माझ्यासाठी राखून ठेवतो. सगळी रोख रक्कम घेऊन मी आठवड्यानंतर येतो. जर मी आलोच नाही, तर ही शंभर नाणी तुम्ही ठेवा, आणि तो खडा तुमच्या गिऱ्हाईकाला विकून टाका. काय?"

गृहस्थाने सांगितले. व्यापाऱ्याला फारच आनंद झाला. त्या तरुणाला हजार नाणी देऊनदेखील त्याच्याजवळ भरपूर नाणी शिल्लक राहिली असती. किती फायदेशीर हा सौदा होता. व्यापाऱ्याने मोठ्या प्रेमळपणे याला संमती दिली.

दुसऱ्याच दिवशी तो तरुण मुलगा तिथें पोंचला. "अजून जर माझा हिरा विकला गेला नसेल तर कृपा करुन मला तो परत द्या. मला कळलंय कीं श्रीमार्गच्या महाराजांचा पुतण्या इथें आला आहे. त्यांना खास प्रकारचे हिरे घ्यायचे आहेत असं समजलंय. त्यांना मी हा हिरा हजार नाण्यांना विकूं शकेन." तो तरुण म्हणाला.

"ही घ्या तुमची हजार नाणीं!" व्यापाऱ्याने त्या तरुणाला हजार नाणी दिली व हिरा ठेवून घेतला.

तो तरुण नाणी घेऊन निघून गेला. राजाचा पुतण्या हिरा घ्यायला केव्हां येतोय त्याची वाट बघत व्यापारी बसला होता.

एक आठवडा झाला, दोन आठवडे गेले, एक महिना उलटून गेला.

पण राजाचा पुतण्या कांही उगवला नाही. पण त्या व्यापाऱ्याला मात्र कुणा प्रवाशामार्फत एक पत्र मिळाले.

"जो हिरा मी तुम्हाला दिला होता, तोच हिरा माझ्या आजोबांनी पांच वर्षांपूर्वी तुमच्याकडून खरेदी केला होता. आता ते हयात नाहीत. पण हा हिरा तुम्हाला विकून मात्र माझा फायदा झाला आहे. तुम्हालाही तुमची ही किंमती वस्तू परत मिळाली, म्हणून फार आनंद झाला असेलच."

व्यापाऱ्याने कपाळावर हात मारला आणि अतिशय संतापाने त्याला रडूं कोसळले.

लोभ हा वाईटच असतो

फार वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. एका गांवात गंगादास नांवाचा एक वैद्य राहात होता. तो उत्तम वैद्य होता, रोग बरा करीत होता, पण फार लोभी होता. गरीब रोग्यांविषयी त्याच्या मनांत मुळीच दयामाया नसे. त्याच्याकडे जो औषधासाठी येई, त्याच्याकडून भरपूर पैसे तो उकळत होता.

म्हणून सामान्य लोक त्याच्याकडे रोग चिकित्सा करायला जायला घाबरत असत. पण आसपासच्या वीसपंचवीस कोसांमधे दुसरा एकही वैद्य नव्हता. म्हणून लोकांचाही नाईलाज होत होता.

लोकांना लुबाडून संपत्ती सांठवली तरी गंगादासची हाव कमी झाली नाही. उलट तो जास्तीच लोभी झाला.

त्याच गांवात रामनाथ हा एक सधन गृहस्थ होता. तो फार दयाळू होता. इतरांना सढळ हाताने तो मदत करीत असे लो त्याला फार मान देत असत. गंगादासला त्याचे वैषम्य वाटत असे. रामनाथच्या उदारपणामुळें गंगादासची प्रतिष्ठा कांही वाढत नव्हती. रामनाथची फजिती करण्याचे गंगादासने खूप प्रयत्न केले, पण त्यांत त्याला यश आले नाही.

एकदा मात्र गंगादासला अचानक सुसंधी मिळाली. रामनाथचा एकुलता एक मुलगा आजारी झाला. त्याची प्रकृति फारच बिघडली. नाईलाजाने रामनाथने गंगादासला मुलाला औषधोपचार करण्यासाठी बोलावणे पाठवले.

गंगादासने मुलाला तपासले. एक खोल श्वास घेत तो म्हणाला, "हे पहा, हा फार घातक रोग आहे. आणि यावर एक कष्टमय आणि फारच खर्चिक असा उपाय आहे."

रामनाथने गंगादासचा हात पकडून म्हटले, "गंगादासजी, तुम्हाला माहीत आहे कीं हा माझा एकटाच मुलगा आहे. पाहिजे तेवढे कष्ट होवोत, तुम्ही ह्याला वाचवलंच पाहिजे जो कांही खर्च होईल, तिथें मी हात आंखडता घेणार नाही."

- २५ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट -

गंगादासने खोटी सहानुभूती दाखवीत म्हटले, ''रामनाथजी, मला आपला स्वभाव ठाऊक आहे कीं! मी अगदी मेहनतीने त्याचे औषध तयार करीन. त्याच्या उपचारासाठी एकशे अकरा वर्षे जुने झालेले महातूप हवे आहे आणि स्वर्णभस्म तयार करायला हवे. त्याच्यासाठी एक मणभर सोने मला लागेल.''

वैद्याच्या तोंडून हे शब्द ऐकले आणि रामनाथचे काळीज भीतीने कांपायला लागले. गंगादासचा दुष्ट कावा त्याच्या लक्षांत आला. तरीही रामनाथने नम्रपणे म्हटले, ''महाशय, मी माझी सारी मालमत्ता विकली तरीदेखील मणभर सोने मिळणार नाही. आपण कांहीतरी दुसरा मार्ग सुचवावा.''

''या आजाराला दुसरा कांहीही इलाज नाही. जी तुमची इच्छा! तुम्हीच निर्णय करुन ठरवा. तुम्ही तुमची मालमत्ता जपणार आहात कीं तुमच्या मुलाचा जीव वांचवणार आहात?'' गंगादासने स्पष्टपणें सांगितलं.

गंगादासच्यापुढे विनवणी केली तरी कांही उपयोग होणार नाही. हे रामनाथ ओळखून होता. गंगादास पाषाणहृदयी होता. म्हणून देवावर विश्वास ठेवून रामनाथने मणभर सोन्याची मागणी मान्य केली.

उपचार केल्यानंतर रामनाथची सारी संपत्ती गंगादासच्या मालकीची झाली. औषधे तयार करायला फार कष्ट पडले, असा आविर्भाव गंगादासने आणला होता. रामनाथचा मुलगा बरा झाला आणि पूर्वीसारखा हिंडू फिरुं लागला.

गंगादासने रामनाथवर जो अन्याय केला होता, त्यामुळें रामनाथ आंतून संतापाने जळत होता. त्याने मनाशी निश्चय केला कीं याचा सूड घेऊन रामनाथला चांगला धडा शिकवायचा. नाहीतर अशा तऱ्हेने गंगादास आणखी कित्येक परिवारांना त्रास देत राहील व त्यांची संपत्ती घशांत घालील. आपली पत्नी व मुलगा यांना बरोबर घेऊन रामनाथने ते गांव सोडले.

रामनाथ गंगादसवर सूड उगवून संधी मिळाली कीं त्याचे घरदार लुटून नेणार आहे, अशी गांवात अफवा पसरली. रामनाथच्या एका विश्वासू शेतकऱ्याने ही बातमी गांवात सांगितली होती.

ते ऐकून गंगादास घाबरला. कारण त्यांचे गांव तर लहानसे होते आणि गंगादासला मदत करणारा एकही गांवकरी नव्हता. जवळ जे सोनेनाणें

जमलेले होते, ते शहरांत नेऊन सरकारी तिजोरींत सुरक्षित ठेवावे असे त्याने ठरवले.

आपले दोन विश्वासू नोकर सोबत घेऊन गंगादासने सगळे सोने व रोकड बरोबर घेतली आणि सकाळ झाल्याबरोबर गंगादास शहराकडे निघाला.

डोंगराच्या वळणावरुन जाताना चोरांनी त्याला गराडा घातला. गंगादास फारच भ्यायला. चोरांशी सामना देण्याची त्याची तयारी नव्हती. एकूण वीसजण चोर होते. त्यांनी गंगादासला त्या डोंगरातल्या गुहेंत नेऊन डांबले. पण त्याच्याजवळच्या रोकड व सोन्याला हात लावला नाही. म्हणून गंगादासला फारच आश्चर्य वाटले त्याने गुहेच्या बाहेर पहारा करणाऱ्या चोराला जवळ बोलावून विचारले, ''हे बघ बाबा, माझ्याकडे थोडेसे रुपये आहेत. ते घेऊन मला सोडून दे ना!''

''आमच्या नेत्याची तशी आज्ञा नाही!'' चोराने बेफिकिरपणे उत्तर दिले.

''बरं, आता हे सांग की मला कांही खायला प्यायला देणार आहात कीं उपाशी मारणार आहात मला?'' गंगादासने विचारलं.

''त्यासाठी किंमत दिलीत तर जे तुम्ही मागाल ते देईन.'' चोराने उत्तर दिले.

''किती रुपये हवेत?'' गंगादासने विचारले.

''जेवणासाठी एक लाख रुपये आणि पाण्यासाठी पन्नास हजार!'' चोराने सांगितले.

गंगादास थक्क होऊन पहात राहिला. ''अरे, जेवणासाठी लाख रुपये? हा तर अन्याय आहे.'' त्याने दांतओठ खात रागाने म्हटले.

"हा अन्याय आहे कीं न्याय आहे हे कांही मला समजत नाही. त्याची किंमत एवढी आहे, इतकंच! आता तुम्हीच ठरवा तुम्हाला काय पाहिजे ते! जेवण हवं की रुपये हवेत?" चोराने अगदी निर्विकारपणे सांगितलं.

गंगादासने दोन दिवस अन्नपाण्याशिवाय कसेबसे काढले. त्याला वाटलं कीं रामनाथबरोबर त्याने लबाडी केली होती, त्याची शिक्षा देवाने त्याला या स्वरुपांत दिली.

भुकेने तो कळवळला होता. डोळ्यांसमोर अंधारी येत होती. त्याने विचार केला की जर तो अन्नपाण्याशिवाय तडफडून मेला, तरी त्याची सारी धनदौलत चोरांच्या हातांत सांपडली असती; त्यापेक्षां थोडे खाऊन पिऊन प्राण वांचवले तर बरे!

चोराला बोलावून गंगादासने आपली संमती दिली. अशा प्रकारे पैसे देऊन जेवण व पाणी मिळत गेले. पण दोन आठवडे होण्यापूर्वींच गंगादासचे सारे रुपये व सोनेनाणे संपून गेले. आता मात्र घासभर अन्नासाठी आणि ओंजळभर पाण्यासाठी पुन्हां तडफड होणार होती. या विचाराने त्याला रडूं आवरेना.

त्याने चोरांच्या नायकाला बोलावणे धाडले आणि त्याला नमस्कार करुन अतिशय काकुळतीने भोजन मागितले. "गंगादास, ज्या वेळीं तू रामनाथची मालमत्ता गिळंकृत केलीस आणि गांवकऱ्याचे पैसेही लुबडलेस, तेव्हां त्या सर्वांना अशाच यातना झाल्या होत्या. तुला त्यांची परिस्थिती कळली नव्हती कां?" चोरांच्या नायकाने विचारले.

त्याचा आवाज ओळखून गंगादासने म्हटलं, "रामनाथ, मला क्षमा कर. पैशाच्या लालचीमुळे मी आंधळा झालो होतो. लोभीपणामुळें मी तुम्हाला सर्वांना लुटले. सगळ्या गांवकऱ्यांना सतावले. त्यांच्या असहाय्यतेचा मी फायदा घेतला आणि वैद्यकीच्या नियमांच्याविरुद्ध मी पैसे घेत सुटलो. आज तू माझ्या डोळ्यांत अंजन घातलेस. आत्ता मला जिवाचे मोल काय असते ते समजते आहे." हे शब्द कसेबसे उच्चारुन गंगादास ढसाढसा रडायला लागला.

गंगादासची समजूत घालून, त्याला रामनाथने पुन्हां आपल्या गांवात परत आणले. त्यानंतर मात्र गंगादास एक परोपकारी वैद्य बनला.

13

शांतीपुरचा राजा शांतिदेव याला सेनापती वीरसिंहाने पदच्युत केलेले असते. राजा मेला आहे अशी सेनापतीची समजूत होते. बेपत्ता राजा अरण्यात भटकतो तिथे ऋषी जयानंद त्याला सांगतात की त्याची राणी आता जिवंत नाही, पण त्यांचा छोटा मुलगा ऋषींजवळ आहे. शांतीदेवाला पुत्रभेटीची उत्सुकता लागली आहे परंतु ऋषी त्याला धीर धरण्यास सांगतात.

आर्य

अज्ञात राजकुमाराचे रहस्य

बालकाला एक दिवस खरी परिस्थिती निश्चितच समजेल.

तोपर्यंत तो आपल्याजवळच राहूं दे. इथें तो सुरक्षित आहे आणि...

याच्यापेक्षां मोठे कर्तव्य माझी वुसरीकडे वाट पाहात आहे.

ते कुठले महाराज?

वीरसिंह प्रजेवर अत्याचार करतोय म्हणून प्रजेने त्याच्याविरुद्ध बंड सुरुं केलंय.

मला

तरुणांनी एकत्र संघटन केलंय असं ऐकलं...

वसंत नांवाचा तरुण ते

... माझा मुलगा कसा आहे ते पाहायला मी पुन्हां येईनच.